

BASIN VE HABERLEŞME HÜRRIYETİ

Nermin ABADAN

Siyasal Bilgiler Fakóltesi Siyasal Davranıő Profesörü

ANKARA ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÖLTESİ
KAMU HUKUKU VE SİYASAL BİLİM ENSTİTÜSÜ YAYINLARI
AYRI BASI

Sevinç Matbaası, Ankara — 1970

BASIN VE HABERLEŞME HÜRRIYETİ

Prof. Dr. Nermin ABADAN

I — Düşünce ve Haberleşme Hürriyeti

Basın ve haberleşme hürriyetinin temelinde düşünce hürriyeti yatmaktadır. Bu hürriyet, bireyin düşündüklerini dilediği şekil, zaman ve yerde, uygun gördüğü araçlarla aleniliğe kavuşturmayı ya da uygun gördüğü takdirde bunları ifade etmemeği kapsamaktadır.

Kamu hukuku alanında Jellinek tarafından yapılan tasnife göre düşünceleri ifade hürriyeti, devletin ferdin hayatına müdahale etme hakkı olmadığı bir «statüs negativus» «status libertatis»tir. Başka bir deyimle bu hürriyet devlet kudretinin sona erdiği noktadan itibaren gelişmeğe başlar, dolayısıyla salt anlamı ile kişisel bir özgürlüktür.

Düşünce hürriyeti, sosyal adaletsizlikleri ifadeye kavuşturmak, vatandaşlık safhasına erişen toplum düzenlerde demokratik süreci harekete geçirmek, bu arada çoğunluk ve azınlık görüşleri aleniliğe kavuşturmak suretile halkoyunu şekillendirmek ve insan haysiyetinin korunmasına imkân vermek gibi nedenlerle insan haklarının birinci sırasında yer almaktadır.

Düşünce hürriyetinin kapsamı son derece geniştir. Bu hürriyet dinî inançları açığa vurmaya ya da onlara karşı koymaya ilgilendirdiği zaman *vicdan* hürriyetini, fikir ve kanaatlerin basılmış, teksir edilmiş, söz ya da resimle yayınlanmasını ilgilendirdiği andan itibaren geniş anlamı ile *basın* hürriyetini, düşünceleri sanat araçları ile açıklamaya ilgilendirdiği zaman *sanat* hürriyetini kapsamaktadır.

Düşünce hürriyetinin özünde yatan bu kavram genişliğinin yanı sıra, modern toplumda bu hürriyete farklı bir boyut kazandıran *teknolojik* gelişmeleri de hesaba katmak gerekir. Bundan bir yüzyıl önce batı ülkelerinde düşünce hürriyeti sadece basın hürri-

yeti olarak nitelendirilirken, bugün sinema, radyo ve televizyon gibi kitle haberleşme araçları (*mass media*) fikir ve kanaatların açıklanmasında en azından basın kadar önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla çağımızın eğilimi başta basın olmak üzere diğer kitle haberleşme araçlarının kullanım olanaklarını haberleşme hürriyeti içinde eritmektir. Nitekim 1947 de Chicago üniversitesinde Hutchins'in başkanlığında çalışan «Basın hürriyeti Komisyonu» basın kavramına «halka gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon veya sinema filmleri yolu ile haber, kanaat, duygu ve inançları bildiren haberleşme araçları» unsurları ithal edilmiştir (1).

Bugün gerek doktrinde, gerekse milletlerarası belgelerde - 1948 de Milletlerarası Cenevre konferansında kabul edilen nihaî metnin (A) Ekinde Andlaşmanın 1 ci maddesinde ve 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisininin 19 cu maddesi ile 1950 Avrupa İnsan Hakları sözleşmesininin 10 cu maddesinde - *haberleşme hürriyeti* : «haber, fikir ve kanaatlerin başta basın olmak üzere radyo, televizyon ve sinema gibi kitle haberleşme araçları ile serbestçe alınması ve yayılması» şeklinde tarif edilmiştir. Gerçi çeşitli anayasalar, bu arada 1961 Türk anayasası da haberleşme hürriyetini son gelişmelere uygun bir çerçeveye oturtmamışsa, hemen bütün yeni anayasalarda dar anlamdaki basın hürriyetine aykırı düşen - *sansür* hakkına karşı kurumsal teminatların konulmuş olduğunu görüyoruz. Basın yolu ile yapılan yayınların sansür edilmeksizin yayınlanmasının serbest olması esası, 1789 dan bu yana klasik anlamdaki basın hürriyetinin temel şartını teşkil eder. Sansür yasağı şeklinde ifade edilen bu prensip hemen bütün anayasalarda yer almış bulunmaktadır. Bu arada bir kısım anayasalar, örneğin Bonn anayasasının 5 nci maddesi genel bir sansür yasağına yer vermiş bulunmaktadır (2)

Bu konuda önemli bir ayırımı işaret etmek yerinde olacaktır : *haberleşme hürriyeti* aslında ikili bir hüviyet taşımaktadır. Bir yan-

-
- (1) Bu raporun ayrıntılı muhtevası için bk. Commission on the Freedom of the Press, **A Free and Responsible Press**, University of Chicago, Chicago 1947, s. 20-29; GÜRKAN Ülker, A. B. Devletlerinde haber alma hürriyeti, **A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVII, 1960, Sayı : 1-4, s. 162-163.
 - (2) Bonn anayasasının 5 ci maddesine göre «radyo yolu ile haber alma hürriyeti temin edilmiştir. Sansür konulamaz» denildikten sonra bu hakkın sınırları «Genel kamu hükümlerinde, gençliğin himayesini gözetilen yasama hükümlerinde ve şahsî şerefe saygı hakkındaki kanunda aramalıdır» ibaresi konulmuştur.

dan her çeşit haberi yaymak hakkını (*droit d'information*), öte yandan her türlü sansür ve baskıdan uzak her çeşit habere ulaşabilmek hakkını (*droit à l'information*) kapsamaktadır. Haber yayma hürriyeti daha genel ve eski bir hürriyet olan fikir hürriyetinin özel bir parçası olup, ilk ifadesini 1789 da ilân edilen İnsan ve Yurttaş Haklarının beyannamesinde bulmaktadır. Haber almak hürriyeti ise çağdaş insanın sosyal yaşantısının vazgeçilmez bir koşuludur. Bu hak gerçi kısmen İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 19 cu maddesinde ifadeye kavuşturulmuştur, fakat bu madde geniş ölçüde liberal ideolojinin çerçevesinde saplanıp kalmış, milletlerarası alanda serbest bir haberleşmenin gereklerini öngörmekle beraber ulusal alanda okuyucu, dinleyici ve seyircilerin menfaat, ihtiyaç ve taleplerini ihmal etmiştir.

Bu kısa tebliğde *basın hürriyeti*, 1961 anayasası klasik hürriyet anlayışına sadık kaldığı halde, modern kapsamlı, *haberleşme hürriyeti* kavramının sınırları içinde ele alınacaktır. Türkiye'de haberleşme hürriyetini düzenleyen hukuk ilkeleri ile bu hürriyetle ilgili yapılan sınırlar ele alınmazdan önce, bu kavramın çeşitli siyasal rejimlerdeki uygulama türlerine bir göz atmak, böylece Türk uygulamasının yerini tesbit etmede fayda vardır.

II — Basın ve Haberleşme hürriyeti ile ilgili felsefi görüşler

1 — Geleneksel ve otoriter görüş

İnsanlığın tarihinde özgürlük kavramının gelişmesine büyük katkısı bulunan basın, başlangıçta tamamen otoriter bir yönetime tâbi tutulmuştur. Basının ilk ortaya çıktığı XVIII ci yüzyılda toplumlar ilâhî kudretten kaynak alan bir mutlakiyetçilikle yönetiliyorlardı. Dolayısıyla örneğin Fransa ve İngiltere'de olduğu gibi kralı bir imtiyazla ilk defa ortaya çıkan basın tamamen hikmeti devlete tabi kılınmıştır. Hükümdarı eleştirmek, siyasetini yargılamak, mütefiklerine hakaret etmek, ahlâkı rencide etmek yasaktı. Dolayısıyla bu devrin basını ancak önleyici bir sansür mekanizması ile ayakta kalabilmiştir (3).

Otoriter teorinin ana fikri İngiliz düşünürü Dr. Samuel Johnson tarafından şöyle özetlenmiştir : «Her toplum kamu düzeni ve barı-

(3) CLAUSSE, Roger, *Les Nouvelles*, Synthèse Critique, Centre National d'étude des techniques de diffusion collective, Bruxelles 1963, s. 15-17

şı sağlama hakkına sahiptir; bu sebeble de tehlikeli eğilimler taşıyan kanaatlerin yayılmasını engelleme hakkına sahiptir» (4).

Otoriter yaklaşımın ilkeleri kütle haberleşme araçlarının denetim, düzenleme ve faydalanmasında geniş ölçüde etkin olmuştur. Hattâ denilebilir ki liberal modeli benimsemiş bir kısım ülkelerin demokratik uygulamasına dahi etki yapmıştır.

2 — *Liberal görüş*

Mutlakiyetçi rejimlerin basınla ilgili olarak benimsedikleri tutumları, ara yerde filizlenmeğe başlayan liberal düşüncenin serpilmesine engel olamamıştır. Mutlakiyetçiler için bireyler ihmal edilebilir. Buna karşılık liberalizm ferdi insanlığın hedefi olarak görmektedir. Liberalizmi herşeyden önce şu anlama gelmektedir: herkesin her çeşit haber alma hakkı vardır, bütün kanaatler serbestçe çarpısır, bu verilere dayanarak yapılan tercihler de serbesttir.

1644 de John, Milton'un ünlü *Aeropagitica*'sında ortaya koymuş olduğu her türlü üsansürden uzak basın hürriyeti Fransız İnsan Hakları Beyannamesinden 13 yıl önce 1776 Virginia Bill of Rights'de tartışma kabul etmeyen bir açıklıkla her türlü istibdad rejimine karşı tek teminat olarak nitelendirilmiştir. Böylece şekillenen haberleşme hürriyeti, yayınlanan her fikri, arz ve talep kanununa göre tâbi bir eşya olarak karşılamaktadır. Başka bir deyimle kanaat ve fikirler merhamet bilmeyen bir rekabet kanununa tâbi kılınmışlardır. Liberalizm doktrininin basın hürriyetini ilgilendiren ve görüşü 19 cu yüzyılın sonuna doğru çeşitli yönlerden kuvvetli bir eleştiriye tâbi kılındı, Modern psikologlar rasyonalist yönünü yıktılar; tabii haklar teorisi, siyasal yada sosyal bir temele dayanmayan bir slogan olarak nitelendirildi, hür teşebbüs olarak ortaya çıkan ekonomik felsefe tartışma konusu haline getirildi, nihayet toplumun yararını ikmal bahasına bireyin haklarını üstün kılma eğilimi şiddetle yerildi. Bu gelişmenin sonucunda basın hürriyeti ile ilgili biri sol, diğeri sağ radikal doktrinleri yansıtan yeni uç ve otoriter görüşler geliştirilirken, basına kendine özgü sorumluluklar yükleyen yeni bir görüş de ortaya çıkmıştır (5).

(4) F. S. SIEBERT, T. PETERSON, W. SCHRAMM, **Four theories of the Press**,

(5) ABADAN, Nermin, **Halk efkârı mefhumu ve tesir sahası**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yeni Matbaa, Ankara 1956, Sh. 38-39;

3 — Marksist-Leninist görüş

Marx hernekadar gençliğinde basın hürriyetini teminata kavuşturmuş tek unsurun bizzat eleştiri özgürlüğü olduğunu ileri sürmüşse de, daha sonraki bütün yazılarında basın hürriyetinin sınırlı ve ayrıcalıklı bir grubun tekeli olarak kalmasını şiddetle yermiştir. Dolayısıyla Marx'a göre basın hürriyeti ile birlikte diğer kamu hürriyetlerinin tümü aslında kapitalist tekelileri gizleyen bir sınıf oligarşisine has imtiyazların gizlenmesine yaramaktadır. Bu hâkim sınıfın yerine emekçi sınıfın egemenliğini sağlamakla bütün insanların gerçek hürriyetini de sağlanmış olacağını belirtmiştir. Burjuvazinin hoşgörülüğü ile izafiliğine karşı şiddetle cephe alan Marx mutlak ve değişmez bir gerçeği savunmuş ve bunun basın yolu ile tekrarında fayda görmüştür. Fikirlerini tamamlayan Lenin için bu değişmez ve şaşmaz gerçeklerin dile getirilmesinde basın sadece bir propaganda aracı olup, parti ile kitleler arasındaki ilişkiyi canlandıran «iletici kayış» görevini ifa etmektedir. Dolayısıyla marksist-leninist basın görüşü uyarınca basının görevi fertlere değişik ve farklı fikirleri sunmak olmayıp, onların siyasal eğitimini oluşturmaktır (6).

4 — Totaliter görüş

Tek bir şefe bağlı olarak halkı millî bir cemaat halinde kudretinin ezici egemenliğine tâbi kılan faşist doktrinlerinin hepsi her

ayrıca bk. ABADAN, Nermin, Gazeteciliğin gelişme safhaları, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XVI, 1961, Sayı: 1, s. 138-139

- (6) **LENİN** 1903 yılında «şartsız kayıtsız ve derhal herkes için toplanma ve basın hürriyetini talep ediyoruz» demişti. Yine aynı yılda diğer bir yazısında «siyasal hürriyet, istenilen her kitab ve gazeteyi yayınlıyabilme hakkıdemektir» teşhisini koymuştu. (Almanca toplu eserlerinin 5 ci cilt, s. 354 s. 375). Ancak 1921 de Lenin «burjuva demokrasinin taptığı hürriyetlere, bu arada zenginlere özgü basın hürriyetine bütün dünyada duyulan bir darbe indirdik» demektedir. (Almanca toplu eserler, 2 ci cilt, s. 872);

STALİN ise 1927 şöyle demektedir: «Burjuvaların anladıkları neviden bir basın hürriyeti bizde yoktur ve proletarya diktatörlüğü süresince olmayacaktır. Buna karşılık proletaryanın basın hürriyeti SSCB dünyada görülen en cömert olanıdır» (Almanca toplu eserler, cilt 10, s. 183) Nihayet **KRUÇEV** 1957 şü tesbiti yapmaktadır: «Basın ideolojik alanda başlıca silâhımızdır. Görevi işçi sınıfının düşmanlarına karşı savaşmaktır. Nasıl ki bir ordu silâhsız savaşmazsa, onun gibi parti de ideolojik görevini keskin ve mücadeleci bir basın olmaksızın başaramaz.» (Edebiyat ve sanatın halkla yakın ilişkileri konulu söyleviden, 1957, Alm. çeviri, s. 23).

çeşit özerk fikirlerin ifadesini yasak etmişlerdir. Nitekim faşistler olduğu kadar Naziler basın organlarını korporatif bir sistemin çerçevesinde devletin sıkı denetimine tâbi kılmışlar, basın mensupları ise Millî sendikalar yolu ile basın ve propaganda bakanlığının direktiflerine tâbi kılınmışlardır. Mussolini'ye göre «totaliter bir rejimde basın, devletin hizmetinde bir güç, rejimin hizmetkârdır». Buna benzer şekilde Hitler devletin basın hürriyeti gibi bir kavramın karşısında şaşırması, aksine bu halk eğitim aracını, devletin ve milletin hizmetine tâbi kılması gerektiğini ifade etmiştir.

Böylece görülüyor ki totaliter rejimlerin gözünde gazeteciler, doğrudan doğruya iktidarın elinde bir silâh olan basına birer âlettirler. Başka bir deyimle bu tür bir siyasal rejimde basın diğer sosyal kurumlarla birlikte sadece bir obje olup, toplumun kendi kendisi ile bir diyaloga girişme imkân ortadan kalkmaktadır (7)

5 — Sosyal sorumluluk görüşü

Yirminci yüzyılda basın hürriyetini liberal bir görüşten farklı bir temele oturtan bir yaklaşım doğmuştur. Bu değişime teknolojik ve sınai ihtilâl, kitle haberleşme araçlarının boyutundaki büyüme, aydınlanma devrine has fikrî iklimin kendi kendini yitirmiş olması ve nihayet gazeteciliğin bağımsız bir meslek olarak ortaya çıkması gibi faktörler sebep olmuşlardır. Bu görüşün çerçevesinde devlet sadece basın hürriyetinin gelişimine izin vermemeli, aynı zamanda bu hürriyeti aktif bir şekilde geliştirmeye önyak olmalıdır. Başka bir deyimle hükümet basının özel teşebbüsün elinde kalması gerektiğini kabul etmekle beraber vatandaşlara, diledikleri tarzda bir haberleşme sistemine kavuşmaları için yardımda bulunmak, basın hürriyetini kötüye kullanılmasının kronik belirtilerini bertaraf etmek, haberleşme alanında kamu otoritesi sıfatıyla özel teşebbüsün yanında yer almak ve girişimler yapmak gibi görevler yüklenmelidir.

Böylesine şekillendirilen «sosyal sorumluluk teorisi» liberal görüşün negatif hürriyet anlayışını yetersiz ve etkisiz bulduğu için pozitif bir tutum benimsemiştir. Buna göre vatandaş, olup biten her olay hakkında süratle haber alma konusunda ahlâkî bir hakka sa-

(7) C. FRİEDRICH ve Z. BRZEZINSKI, **Totaliter diktatörlük ve otokrasi**, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayını, Seri: 7, Ankara, Ayyıldız matbaası, 1964, s. 112 ayrıca bk. INKELES, Alex, **Public Opinion in Soviet Russia**, Cambridge, 1950, s. 333

hiptir. Eğer basın bu talebi yerine getirmezse, toplum ve hükümet bireyin bu alandaki çıkarlarını korumakla görevlidir.

III — Türk Basın ve Haberleşme Hürriyetinin Tarihi Gelişimi

a — Osmanlı imparatorluğunda

Matbaanın Avrupa'da icad edilmesinden 263 yıl sonra baskı tekniğini başlatan, ilk gazetenin yayınlandığı 1605 tarihinden 255 yıl sonra ilk gazeteye kavuşan Türk toplumunda dar anlamı ile basın hürriyeti (8) kısa geçmişinin büyük bir kısmını tamamen geleneksel ve otoriter bir çerçevede geçirmiştir. 1864-1909 arasında yürürlükte bulunan Matbuat Nizamnamesine göre herhangi bir basılı yayının neşri hükümetin iznine tâbi tutulmuş, verilen izin her zaman geri alınabilmiştir. Hükümdar ve ailesine hakaret, dost devletleri kınamamak, elçi, ves. gibi yabancı temsilcilere karşı yayın yapmak suçunu işleyenlerin gazeteleri idarî takdir yolu ile kapatılabiliyordu. Bu devrede ayrıca sansür, sürekli bir kurum olarak uygulanmıştır. Bu arada mizah yayını tamamen yasaklanmıştı. (9)

Batıdaki mutlakiyetçi monarşinin en yoğun devresini andıran bu sıkı, baskıcı, otoriter ilk safhasını takiben ikinci Meşrutiyetle birlikte -kısa bir dönem süresince de olsa - Osmanlı imparatorluğunda liberal görüşün yankısı sayılabilen bir Matbuat kanunu kabul edilmiştir. 1909 da kabul edilen bu kanuna göre gazete yayınlama imkânı sadece belirli niteliklere sahip bir gazete mesul müdürünün beyanname sunması ile sınırlandırılmıştı, başka bir deyimle

(8) FRYE, W. Fred, **Political Development, Power and Communication in Turkey**, in PYE, Lucian P. ve VERBA, Sidney, **Communication and Political Development**, Princeton University Press, Princeton 1963, Studies in Political Development: 1

ayrıca bk. ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi**, Osmanlı imparatorluğu dönemi, 1728-1922, s. 66-82

(9) İSKİT, Server, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul Ülkü matbaası 1939, Tahlil ve Tarihçe bölümü, s. 34-74 Sansürün şiddetini en açık bir şekilde yansıtan olaylarından biri 1902 de matbuat müdürü Hıfzı beyin ölüm döşeginde Ahmet İhsan'a söylediği şu sözlerdir: «Hırsıma mağlup oldum, irfanı boğanların cellâdlığını yaptım. Bir gün gelirse, nedametimi yaz», a.g.e., s. 73.

Yurt dışında yayınlanan Türk gazetelerle ilgili olarak bk. TÛTENGİL, Cavit Orhan, «**Yeni Osmanlılar**»dan bu yana İngiltere'de Türk gazeteciliği, 1867-1967, İstanbul İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayını, No. 11, s. 5-7.

ihbar gazete çıkarmak için yeterli sayılmıştı. Şu kadar ki adı geçen kanun daha 1913 de değiştirilmiş, gazete çıkarmak için belli bir para depotizo şartı konulmuş, ayrıca adı geçen kanunun 23 maddesi ile hükûmete «iç veya dış güvenlik» sebepleri ile gazete kapama yetkisi tanınmıştır. 1914 yılında yapılan bir değişiklik sonucunda her türlü haberler ancak *sansürden* geçirilmek suretile yayınlamağa başlamış, 1919 dan itibaren 1923 kadar ise aralıksız *sıkı yönetim* rejimi uygulanmıştır Görülüyor ki Meşrutiyetin ilânını takib eden ilk dört yıl dışında liberal rejim hiç bir uygulama fırsatı bulamamıştır. (10)

b — Cumhuriyet devresinde tek partili rejim (1924-1946)

Cumhuriyetin ilânını takiben 1924 anayasası gerçi basın hürriyetini 77 maddesi ile teminata kavuşturmuşsa da bir yıl sonra çıkarılan Takriri Sükûn kanunu ile irtica, isyan ve sosyal düzeni yeren her çeşit yayını sadece kanun yolu ile yasak etmemiş, bu suçları işleyenler için İstiklâl mahkemesi adı altında *özel yargı organları* kurmuştur.

Türk basını totaliter rejimleri andıran baskıcı bir düzenleme devresine 1931 Matbuat kanunu ile girmiştir. Bu kanuna göre gazete çıkarmak isteyenlerin yüksek tahsil sahibi olmaları, belli bir para depozitosu yatırmaları, ayrıca bir ruhsatname almaları şartı koşulmuştu. Böylece Türk basın hayatı faşist veya Nazi rejimlerin uygulamasına benzer bir düzenlemeğe tâbi tutulmuştur. 1931 Basın kanununun en çok şikâyet edilen ve siyasî eleştirme hakkını fiilen ortadan kaldıran hüküm, hükûmete gazete kapama yetkisi taniyan 50 ci maddesi teşkil ediyordu. (11)

c — Çok partili demokratik hayata geçiş (1946 - 1960)

Çok partili bir demokratik düzene geçtikten sonra 1950 de cereyan eden iktidarın el değiştirmesi, beraberinde yeni bir basın kanunu getirmiştir. İlhamını liberal rejimden alan bu kanunun getirdiği başlıca yenilikler arasında gazete yayınlamanın izne bağlı ol-

(10) İSKİT, Server, The History of the Turkish Press, 1831-1931, *Gazette*, Vol. X, No. 1, 1964, s. 17-25.

(11) KARPAT, Kemal H., The Mass Media, Turkey in WARD, Robert E. ve RUSTOW, *Political Modernization in Japan and Turkey*, Princeton 1964, s. 272-273

maktan çıkarılması, idareye tanınan yetkilerin asgarî haddê indirilmesi, yayın yasaklarının daraltılması, cevap hakkının basın lehine düzenlemiş olmasıdır. Anahatları ile çok liberal bir hüviyete bürünen 1950 Basın kanunu, daha 1951 yılından başlayarak Türk Ceza kanunu basın kanunu, ves. gibi diğer özel kanunlarda yapılan çeşitli değişiklikler yolu ile hüviyet değiştirmiş, olağanüstü şekilde daraltılmıştır, öyle ki daha 1953 te Milletlerarası Basın Enstitüsü tarafından 1953 te yayınlanan bir rapora göre gayri resmî usullerle basında muhalefet yapmağı engelleyen ülkeler arasında Arjantin Endonezya'dan sonra Türkiye zikredilmiştir. (12)

d — 1961 anayasasında haberleşme ve basın hürriyeti

Batı ülkelerin anayasa hukuku ile ilgili literatüründe dar yada geniş basın hürriyeti terimi yerine haberleşme teriminin benimsendiği bir sırada, 1961 Anayasasını hazırlıyan İlim heyetinin bu terimi tamamen başka bir anlamda kullanmış olması kanaatimizce isabetli olmamıştı. 17 ci maddede geçen «haberleşme hürriyeti» aslında «özel haberleşme hürriyeti»ni ilgilendirdiği için kitle haberleşme araçlarını kapsamamaktadır. Bu sebeble 1961 anayasamızda başta basın olmak üzere diğer yayın araçlarını ilgilendiren temel ve özel hükümleri gruplandırmak zorunluğú doğmaktadır.

1 — Düşünce hürriyeti : 1961 Anayasası 20 ci maddesinde belirttiği «Herkesin fikir ve kanaat hürriyetine sahip olması, fikir ve kanaatlerini söz, yazı, resimle veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir» tarzındaki hüküm, ilk fıkrasında «düşünceleri ifade etme hürriyeti»ni, ikinci fıkrada ise «düşünceleri ifade etmeme hürriyeti»ni teminat altına almış olmaktadır. Bu hükümün genel gerekçesinde düşünce hürriyetinin bu geniş kapsamı ile neye ulaşılmaq istendiği «Siyasî hayatın demokratik olabilmesi için iktidarın karşısında halkın fikrini, tepkilerini, kısa bir deyimle halkoyunu açıklayacak, ortaya çıkaracak, kanalize edecek vasıta ve kurumlar üzerindeki siyasî iktidarın baskısı, vesayeti veya tekelinin olmaması gerekir» tarzında belirtilmektedir. Bununla beraber Anayasa mahkemesi birkaç kararında bu hürriyetin sınırsız şekilde kullanılamıyacağını belirtmekle beraber düşünce hürriyetin özüne

(12) KARPAT, Kemal H., op. cit., s. 279-280; ayrıca bk. KARPAT, Kemal H., «The Turkish Elections of 1957, *Western Political Quarterly*, Vol. XIV, 1961, s. 436-459

dokunulamıyacağını açıklamışsa da henüz bu konuda bir ölçü güvenilir ve herkesçe anlaşılır bir kriter vaz etmiş değildir.

2 — *Basın hürriyeti* : 1961 anayasasının basın ve yayınla ilgili hükümler başlığı altında basın hürriyetini 22 ci - 28 ci maddeleri içinde olağanüstü yoğun ve ayrıntılı bir şekilde düzenlemiş bulunmaktadır. Bu altı maddeler şu ana hedefler teminata kavuşturulmuş bulunmaktadır :

- 1 — Basın ve haber alma hürriyeti kanunla dahi sınırlanamaz, dolayısıyla hiç bir sansür uygulanamaz.
- 2 — Açıkça tesbit edilen istisnalar dışında yayın yasakları konulamaz.
- 3 — Gazete ve dergiler prensip olarak toplatılamaz.
- 4 — Herkes istediği kitap, gazete ve dergiyi hiç bir merciye dayanmaksızın yayımlayabilir, izin alma, teminat yatırma, ves. gibi kayıtlar konulamaz.
- 5 — Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayını ile ilgili hususlar kanunla düzenlenir, fakat bu kanun haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayınlanmasını engelleyici ve zorlaştırıcı siyasî ekonomik, malî ve teknik kayıtlar ihtiva edemez.
- 6 — Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesi ile dahi, zabıt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.
- 7 — Düzeltme ve cevap hakkı ancak kişilerin şeref ve haysiyetlerine dokunulması veya kendileri ile ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Cevap düzeltmenin yayınlanması gerekip gerekmediğine ancak hâkim tarafından karar verilir. (13)

1961 anayasası, özellikle geçmişteki uygulamanın olumsuz sonuçları sebebiyle dar anlamda basın hürriyetini ilgilendiren belibaşlı teminat hükümlerin tümünü 6 madde halinde anayasa metnine dahil etmiştir. Böylece basın hürriyeti ile ilgili bir kanunu bir

(13) DÖNMEZER, Sulhi, **Basın hürriyetini düzenleyen ve sınırlayan mevzuatın değerlendirilmesi**, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Basın Semineri, İstanbul 1965, s. 13; ayrıca bk. ARSEL, İlhan, **Türk anayasa hukukunun umumî esasları**, Ankara Mars matbaası 1962, s. 466-469

nevi Anayasa metni olarak kabul ve yayınlamış bulunan İsveç'ten sonra bütün dünya anayasaları içinde basın hürriyetine en üstün önemi ve en geniş kapsamı veren ülke Türkiye olmaktadır. (14)

Basın hürriyetinin tarihî gelişiminin tablosunu çizerken, Türk basını 1960 dan yana «sosyal sorumluluk sistemi» içinde yer aldığını belirtmiştik. «Hür ve sorumluluk taşıyan bir basın»ın yaratılması, hürriyeti, teminata kavuşturan hükümlerin varlığını da şart koşmaktadır. Anayasamız basının sorumluluğu ile ilgili hükümleri şu esaslara oturtmuş bulunmaktadır :

- 1 — Basın hürriyeti ancak *millî güvenlik, genel ahlâkî korumak, kişilerin şeref ve haklarına tecavüzü suç işlemeye kışkırtmağı önlemek* ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak amacıyla kanunla sınırlandırılabilir.
- 2 — *Yayın yasağı* ancak hâkim kararı ve kanunla belirtilen sınırlar içinde konulabilir.
- 3 — *Düzeltilme ve cevap hakkı* hiç bir kanun tarafından ortadan kaldırılamaz.
- 4 — Sorumluluğun karşılığı olarak *isbat hakkı anayasa* tarafından tesis ve kabul edilmiştir.

Bununla beraber basın hürriyetinin asıl dayanağı sayılan düşünce ve kanaat hürriyeti (mad. 20), sorumlu yargı merciilerince mutlak olarak değerlendirilmemiştir. Aksine, Anayasa mahkemesi bu hürriyetin «toplum yaşayışının ve demokratik düzenin icapları ile bağdaştırmak ve toplumsal yaşayış ile düşünce ve kanaat hürriyetini denge halinde tutmak gerekli» olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Anayasa mahkemesi şu hususu da hatırlatmaktadır ki İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi de, bu beyannamenin hiç bir hükümünün içinde ilân olunan hak ve hürriyetlerin bir devlet, bir zümre veya fert tarafından yok edilmesi amacını güden bir faaliyete girişmeğe veya fiilen bunu işlemeye herhangi bir hak verdiği şeklinde yorumlanamayacağını teyit ve tesbit etmiştir.

Görüldüğü üzere yoğun teminat hükümlerine rağmen basın hürriyeti anayasa çerçevesinde dahi belirli ölçüde sınırlandırılmış-

tır. Bu düzenleme ve sınırlandırılma diğer kanunlarda yer alan kabarcık hükümler sebebiyle büsbütün kabarmaktadır.

Diğer kanunî mevzuat yolu ile yapılan sınırlandırma özellikle şu üç kanuna dayanmaktadır :

- 1 — Türk Ceza Kanununun 142 ci maddeleri ile 312 ci madde,
- 2 — 5680 sayılı Basın kanununun yabancı yayınları ile ilgili 31 ci maddesi,
- 3 — 38 sayılı «Anayasa Nizamınının millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında ki kanun (kısaca Tedbirler kanunu).

3 — *Basın hürriyeti ile ilgili kısıltmalar*

Basın hürriyeti esas itibarile üç temel hakkın varlığını şart koşmaktadır :

- a — Haberleri bilmek, haberlere ulaşmak ve haberleri toplamak hakkı,
- b — Haber, fikir ve düşünce ve kanaatları yorumlamak, tefsir tahlil edebilmek, eleştirebilmek hakkı,
- c — Haber, fikir ve düşünce ve kanaatları bastırmak ve matbuaları dağıtmak hakkı.

a — Haberleri bilmek, haberlere ulaşmak ve haberleri toplamak hakkı

Bu alanda en ağır sınırlandırma Basın kanununun 31 ci maddesinden ileri gelmektedir. Bu maddeye göre «Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar kurulu ile yasaklanabilir». Bu hükme aykırı hareket edenlere 3 aydan 1 yıla kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezası verilir. İdareye tanınmış bulunan bir takdir yetkisi yolu ile aydınlanma, olaylara ulaşabilme hakkı geniş ölçüde sınırlandırılmış bulunmaktadır. 31 ci maddenin kapsamı içinde fikir eserlerinin yurda sokmama kararının hangi esasa dayattırılacağı yazılı değildir, dolayısıyla «muzır» ve «yıkıcı» terimleri siyasal konjonktüre uygun olarak yorumlanmaktadır. Bundan başka bu madde dolaylı bir şekilde anayasanın 11 ci maddesinde yer alan temel haklardan öğrenme ve yayma hakkını da dolaylı şekilde kısıtlamış bulunmaktadır.

Bakanlar kuruluna verilmiş olan bu muğlak yetkinin sebep olduğu ilginç gelişmelere en açık bir örnek Bakanlar kurulunun 4/9/68 tarihli kararı ile Batı Almanya'da Türk gençliği Kültür Klübü tarafından çıkarılan «İşçi Postası - Emekçinin Aylık Gazetesi» adlı gazete nin bundan böyle çıkacak bütün nüshalarının yurd içine sokulması ve dağıtılmasının yasaklanmış olmasıdır. Henüz basılmamış ve yayınlanmamış bir gazete hakkında Bakanlar Kuruluna yetki ve hak veren bir kanun bulunmadığına göre Bakanlar kurulunun kararı anayasaya tamamen aykırı düşmektedir. (15)

Bu konu ile ilgili olan diğer bir soruna daha değinme zorunluğubelirmektedir,Haber toplama hürriyetini kısıtlayan diğer önemli fiili bir engel, haber kaynaklarından doğrudan doğruya yararlanmak imkânının sınırlandırılmış olmasıdır. Objektif ve tam bir haber almayı sağlamak amacı ile devlet kudretini temsil eden mercii-lerin haber ajanslarından yararlanma alanında da plüralist bir model geliştirmeleri gerekmektedir. Başka bir deyimle Türkiye'deki kamu otoritelerin çeşitli siyasal yaklaşımlara sahip haber ajanslarından en kolay yoldan faydalanma imkânlarının yaratılması bir mükellefiyet olarak belirmektedir. Oysa ulusal düzeydeki haber ajansı olan «Anadolu Ajansı» gerek yönetim, gerekse bağımsızlık, gerekse yetki açısından hükümet organlarına sımsıkı bağlanmış durumdadır. Bu sebeble özellikle Türkiye'deki taşra basını, tek yönlü haber veren hükümet ajansına bağlı kalmak suretile fiili bir haber alma tekeli altında bırakılmış bulunmaktadır. Son zamanlarda sağ ve sol gazetelerin ortak girişimi olarak kurulan «Türk Haberler Ajansı» bu tekelin dağılmasına geniş katkıda bulunmaktadır.

b — Haber, fikir ve düşünce ve kanaatları yorumlamak, yorum ve tahlil edebilmek, eleştirmek hakkı

Bu alanda çeşitli kanunlarda kabarık kümeler halinde yer alan düzenleyici hükümler basın hürriyetinin vazgeçilmez yorum unsurunu çok derin şekilde etkilemekte ve belirli ölçüde sınırlandırmaktadır.

(15) COŞKUN, Enis, Beklenen karar, **Akşam**, 21/11/68; genel açıdan bakmak için ALACAKAPTAN, Uğur, Demokratik Anayasa ve Ceza kanununun 141 ve 142 ci maddeleri, **A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XXII-XXIII, Sayı : 1-4, s. 3-19.

İlgili kanun ve maddeleri şöyle özetlemek mümkündür :

- a — Türk Ceza Kanunu (Mad. 125, 127, 128, 129, 132-139, 142, 145-147, 149, 153-155, 158, 159, 161-164, 167, 175, 192, 195, 198, 229, 242, 253, 273, 311, 312, 364, 365, 401, 426, 427, 428, 471, 472, 481, 484, 485, 487, 489, 490, 526, 576)
- b — Askerî Ceza Kanunu (Mad. 55, 56, 58, 85, 93, 94, 96, 148, 154)
- c — Atatürk aleyhinde işlenen suçlar hakkında kanun (5816 sayılı kanun)
- d — Ahlâka aykırı yayının yasaklanmasına ait milletlerarası Cenevre konferasında kabul edilen mukavele
- e — 788 sayılı Memurin Kanununda memurların siyasî neşriyatta bulunma yasağı
- f — Vicdan ve toplanma hürriyetinin korunması hakkındaki kanun
- g — 38 sayılı Tedbirler kanunu

Bu kabarık yasaklar arasında özellikle 142 ci maddeye değinme zorunluğu belirlemektedir. Türk halkoyunda uzun yıllardan beri tartışma konusu olan bu madde ile ilgili olarak herşeyden önce şu hususun tekrar edilmesi gerekmektedir ki Anayasa mahkemesinin verdiği karar, konuyu aydınlatmak yerine daha ayrıntılı hukukî kuşklar getirmiştir.

Anayasa mahkemesi nezdinde Türkiye İşçi Partisi tarafından açılan davanın kararında iddia edildiği üzere «kanunsuz suç olmaz» ilkesinin ihlâl edilmediği, aksine her iki maddede açıklık olduğu, bu maddelerin sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü kurmak için dernek kurmayı ve bu hususta propoganda yapılmasının yasak olduğu belirtilmektedir. Ancak Anayasa mahkemesi kararına muhalif kalan üyelerine göre «iptali istenen hükümler suçla kesinlikle tayin etmediklerinden bir taraftan ne gibi eylemlerin suç sayıldıklarının önceden ve kesin olarak bilinmesine imkân vermemekte, diğer taraftan da, şümulü, niteliği uygulayanların görüş açalarına göre değişebilecek olan fiilleri cezalandırmaktadır. «Bu hükmün aynı zamanda anayasanın düşünce hürriyeti (mad. 20) ed Siyasî parti kurma hakkı (mad. 29) ile açık bir çelişkiye düşmektedir.

Görülüyor ki Türkiye'nin yargıç ve hukukçu çevrelerinde günümüze kadar bir fikir birliğine yol açmamış olan bu hükümler,

«kanunsuz suç olmaz» ilkesine karşı gerekli cevabı taşımadıkları cihetle fikir hürriyetini ciddî surette tehdid etmeğe devam edecektir. (16)

C — Haber ,fikir, düşünce ve kanaatları bastırmak ve matbaaları dağıtma hakkı

Bu hakla ilgili olarak Türk Ceza Muhakemeleri Usulü kanunu gizli yada alenilik sebebiyle davacının haysiyet ve şerefine dokunur mahiyette bulunan haberleri yayınlaması yasaklanır demek suretile zorunlu bir kayıtlama getirmektedir. (Mad. 377)

Bundan başka 2- Askerî mahkemelerin kuruluş kanunu, 3- Sıkı Yönetim kanunu; 4- Türk harfleri kabul ve tatbikî hakkındaki 1353 sayılı kanunla 5- Fikir ve Sanat eserleri kanununun zorunlu düzenleyici hükümleri yer almaktadır.

Şu kadar ki asıl kayıtlama basın suçunun işlendiği iddiası ile Anayasanın 22 ci maddesinin 5 ci fıkrasının hükmüne dayanılarak hâkim kararı ile önleyici bir tedbir olarak adı geçen yayının zaptı ve yargılama sonunda müsadere edilmesi hali olmaktadır. Bu durumun en açık örneklerinden Akçaabat Ali Faik Cihan'ın «Sosyalist Türkiye adlı kitabı ile ilgili kovuşturma ve yargılamanın izlenmiş olduğu gelişmedir. «Sosyalist Türkiye» adlı kitab ilk olarak 1965 yılında yayınlanmış ve İstanbul Sulh Ceza Yargıçlığının kararı ile toplattırılmıştır. Yazarına da bir yandan Yüksek Hâkimler Kurulunca işten el çektirilirken, bir yandan da Cumhuriyet Savcılığınca hakkında T. Ceza kanununun 142 maddesini ihlâl ettiği iddiası ile kamu davası açılmış ve Ali Faik Cihan duruşması sonunda Trabzon Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 7,5 yıl ağır hapis ve 5 yıl sürgün cezasına mahkûm edilmiştir. Ancak Yargıtayın Birinci Ceza Dairesi mahkûmiyet kararını, kitabın suç teşkil etmediği gerekçesi ile bozmuştur. Buna karşı itirazda bulunan Cumhuriyet Başsavcılığının görüşüne Yargıtay Ceza Genel Kurulunca itibar edilmemiş ve adı geçen kurul 3.6.1968 tarihli kararı ile «Sosyalist Türkiye» adlı kitabın 1961 Anayasa rejimini savunduğu, herkesin çalışması ve emeğinden yararlanması ile üretici ve tüketicilerin hak ve menfaatleri korunarak, bir kısım araçların emekçilerin sırtından zen-

(16) Lehteki görüş için bk. DÖNMEZER, Sulhi, op. cit., s. aleyhteki görüş için bk. ARIKAN, Baha, 141 ve 142 ci maddelerin son macerası, Cumhuriyet 1968,

gin olmalarının önlenmesini, işçi sınıfının da serbest ve hür seçimle ve meşru yollardan parlamentoya girmeleri gerektiğini savunduğu gerekçesi ile Cumhuriyet Başsavcılığının itirazını reddetmiştir. Bunun üzerine davaya Trabzon Ağır Ceza Mahkemesinde yeniden bakılmış ve mahkeme 17.9.1968 tarihli kararı ile Ali Faik Cihan'ı beraat ettirmekle beraber daha önce verilmiş olan kitabı toplatma kararını da kaldırmıştır. (17) Görülüyorki fikir suçu ile isnad edilen kimsenin fikri ürünleri - ihtiyat tedbir olarak alınan el koyma ve müsadere kararı sebebiyle dolaylı şekilde sadece fikir ve kanatları açığa vurma hakkını değil, aynı zamanda matbaaları dağıtma hakkını da kısıtlamaktadır.

IV — Basının Kendi Kendini Kontrolü

Türk basını «sosyal sorumluluk» sistemine geçmekle, özerk ve her türlü müdahaleden uzak bir kamu kurumu olarak topluma karşı bir takım görevler ve sorumluluklar yüklenmek zorunda olduğunu - hiç değilse hukukî ve sosyal varlığı yeniden tartışma konusu haline getirilen 1960 yıllarının başında - idrak etmişti. Dolayısıyla basın kendisine tanınan imkân ve ayrıcalıkları koruması gerektiğini, aksi takdirde siyasi müdahalelerin haklı görüleceği tezini benimsemişti.

1960 ihtilâl ortamının hızlandırmış olduğu bir ortam sayesinde Türkiye, 1960 a kadar sadece Amerika, İsveç, İngiltere, Belçika ve Batı Almanya gibi ileri derece endüstrileşmiş ülkeler kabul edilen bu sisteme katıldı. İlk Türk gazetesinin kurulduğu yüzüncü yıldönümünde, yani 29 Temmuz 1960 da 132 Türk basın kurumu Basın Ahlâk Yasasına uymağı taahhüt ettiler.

Bu yasayı kabul edenler müstehcen yayınlar yapmamak, kişileri, özel hayatlarını küçük düşürecek şekilde teşhir etmemek, dini istismar etmemek, haberlerin metninde kişisel kanaat ve görüşlere yer vermemek gibi esaslara riayet etmeğı, bu görevleri yerine getirmek için de meslek sırlarına saygı göstermeğı, ambargolara uymağı ve yasaya aykırı hareket edenleri «teşhir» cezasına çarptırmağı taahhüt ediyorlardı.

Basın Şeref Divanının ilk beş yıllık uygulamadan anlaşıldığı üzere, bu yasaya uymağı taahhüt edenler yasada zikredilen yasak-

(17) YALÇIN, Şiar, Ali Faik Cihan ve Sosyalist Türkiye, **Akşam**, 6, 7 Kasım 1968

lardan sadece 9 cu maddede yer alan «ilân ves. mahiyetinde ki haber, ilân ve reklam olduğu tereddüde yer bırakmıyacak şekilde belirtilir» hükmüne riayet etmişlerdir. Üstelik 1962 den sonra Basın İlan Kurumu kanununun 48 ci maddesinin tanıdığı yetkiye dayanarak, basın ahlâk yasasına aykırı hareket edenlerin resmî ilânı kesilir şeklinde hükmü işletilmeğe başlandıktan sonra, durum tam aksine sonuçlar vermeğe başlamıştır. Büyük tirajlı gazetelerin çoğu Basın Ahlâk Yasasına uymağı reddetmişler, 1963 ten itibaren ilânlarının kesilmesini önlemek endişesile ayrılan gruptan sonra taahhütlerini geri alanların bir kısmı, Basın Şeref Divanının aleyhlerinde verdiği kararları protesto amacı ile davranmışlardır. Halen bu kurumun fiilen ömrünü yitirdiğini esefle tesbit etmek gerekir. (18)

Müeyyidesiz bir «kendi kendini kontrol» sisteminin sadece Türkiye’de değil, birçok batılı ülkelerde dahi başarılı sonuçlar vermesi aslında «sosyal sorumluluk» sisteminin toplum yapısında normatif yoldan kurulmayan güçlü, köklü bir sosyal değer yargı ve inanç sisteminin varlığını gerektirmekte olduğunu bir kerre daha ortaya koymaktadır.

V — Basının Ekonomik Cephesi

Türk basını prensip itibarile özel teşebbüsün faaliyet alanı içinde kalmaktadır. Bu yer tesbiti beraberinde önemli bazı sonuçlar getirmektedir: Basın bir endüstri olmak sıfatile her türlü endüstri gelişimine etki yapan kanunların etkisi altında kalmaktadır. Reket kanunu zayıfların tasfiyesine yol açmaktadır. Bir kısım basın kurumu rentable değildir. Bu olumsuz durum geniş ölçüde kâğıd, mürekkep, makine tesisleri, vergi, ves, gibi mali yüklerden ileri gelmektedir. Piyasaya basın uğruna yatırılan harcamalar çok kez gerçek hüviyetlerini ifşa etmekten kaçınmaktadırlar. (19) Genel bir eğilim olarak tesbit edilebilen bu gelişmeler Türkiye’de kendini her yıl daha fazla duyurmaktadır, şu kadar ki ileri endüstrileşmiş ülkelerde aralıksız şekilde devam eden basının temerküzü ve zincirlemesi olayı Türkiye’de kısmen cereyan etmekle beraber Türk basınında aşırı bir ufalama ve çoğalma eğilimi de göze çarpmakta-

(18) İPEKÇİ, Abdi, **Basının kendi kendini kontrol sistemi**, Basın semineri, İstanbul 1965 s. 9-11.

(19) CLAUSSE, Roger, op. cit., s. 320-321; ALBERT, Pierre, **La Presse**, Preses Universitaires de France, Paris 1968, s. 52-54

dır. Bir bakıma Türk basının enflasyonist eğilimi olarak nitellendirilebilen bu gelişim cumhuriyetin kuruluşundan beri devletçe yapılan düzenleyici müdahalelerden ileri gelmektedir. (20) Hemen ilâve etmek gerekir ki bu müdahaleler genellikle kendisinden beklenen olumlu sonucu, yani objektif, kaliteli, geniş halk yığınlarının haber alma ihtiyacını çok yönlü şekilde gideren basın organlarını türetme şeklinde tanımlanabilen hedefi gerçekleştirilmemiştir.

Türk basının ekonomik yapısına devlet organlarınca yapılan bu müdahale edici görevler 1960 a kadar siyasî iktidarı elinde bulunduran partinin yöneticilerinin takdirine kalmış, dolayısıyla resmî ve özel ilânlar zaman zaman basına karşı bir baskı vasıtası olarak kullanılmıştır. Yeni anayasanın getirmiş olduğu sosyal hukuk devletin anlayışına aykırı düşen bu durum 8 Şubat 1961 tarihinde 195 sayılı Basın İlân Kurumunun yaratılması ile giderilmeğe çalışılmıştır.

Basın İlân Kurumunun kuruluşu ile hür basına ciddî müdahaleler yapılabileceği hususu bir yandan gazete sahipleri sendikası tarafından hazırlatılan İlim heyeti raporunda, öte yandan yabancı eksperlere Türk basını hakkında hazırlatılan raporda ifadesini bulmuştur. Sözü geçen ikinci raporda özellikle şu noktalara değinilmektedir : «Basın İlân kurumu tek taraflı ve iltimaslı tevziyatı ortadan kaldırmak için kurulmuş, öyle olmakla beraber bu kurumun devamı süresince Türk basını gerçek anlamda hür saymağa imkân olmayacaktır. Boş hayallere kapılmamak gerekir : devlet veya iktidar, genel müdürünü tayin ettiği ve gazeteleri yaşattığı bu kurum vasıtası ile, korkunç bir silâha sahiptir. Gergin ve nazik bir durumda bir hükümet için kendisini destekleyenleri mükâfatlandırmak ve muhalefeti susturmak için bu imkânın arzettiği cazibe büyük olacaktır. Kısacası maddî varlığı için resmî ilânlara tâbi kalacağı sürece Tür basını gerçekte hür olamayacaktır.» (21)

Basın İlân Kurumu halen basının çeşitli teknik ihtiyaçlarını gidermesi açısından kredi ve malzeme sağlaması, fikir işçilerine krediler dağıtması, ilân prodüktörlüğünü yapmak suretile Kurumu

(20) Nitekim Derleme Müdürlüğünce 31/12/68 tarihi esas alınarak hazırlanan resmî istatistiğe göre Türkiye'de tam 2.347 gazete ve dergi yayınlanmaktadır. Bunlardan 1.158 i gazete, 1.189 u dergidir. 1967 de yurdumuzda 2.222 gazete ve dergi çıkmaktaydı. Bu duruma göre 1968 de 125 gazete ve derginin fazlalaşmış olduğu görülmektedir.

(21) DÖNMEZER, Sulhi, op. cit., naklen, s. 193.

malî açıdan güçlendirmesi, bu arada Anadolu'daki taşra basınının düşük kaliteli, enflasyonist eğilimli bünyesini islâh için girişmiş olduğu çalışmaları olumlu karşılamakla beraber devlet elile eşitlik dahilinde de olsa resmî dağıtımının olağanüstü sakıncalı bir gelişmeğe yol açmakta olduğu görüşümüzde ısrar ediyoruz.

Sonuç olarak görülüyor ki Türkiye'de dar anlamda basın hürriyeti, hukuk alanında en geniş ölçüde teminata kavuşturulmuşsa da, anayasa mahkemesinin içtihatları, başta Türk Ceza kanunu olmak üzere bir kısım özel kanunlarla idareye tanınmış olan takdir yetkisi, bu hürriyeti çeşitli yönlerden daraltmaktadır. Bundan başka Türk basınının henüz kendi kendini kontrole hazırlıklı olmadığını, ekonomik alanda ise devletin eşitçi, fakat toplumsal gelişime yeterli ölçüde katkıda bulunmayan yardımları sebebiyle Türk basın hürriyeti yapıcı cephesini tam anlamı ile geliştirmiş sayılmaz.

VI — Radyo ve Televizyon Hürriyeti

Dünyanın hemen bütün bellibaşlı ülkelerinde radyo ve televizyon gibi kütle haberleşme araçları, basın ve sinemadan apayrı, özel bir hukukî statüye tâbi tutulmaktadır. Bu özel statünün gerekçelerini şöyle özetlemek mümkündür :

a — *Fizikî faktör*, Radyo, elektrik spectrum ancak milletlerarası antlaşmalarla tesbit edilebilen sınırlı frekanslara sahiptir.

b — *Radyo-televizyonda etkililik ve randıman*

Kolaylık, sürat, düzenlilik, çeşitlilik, esneklik, derinliğe enine nüfuz etme kabiliyeti, davranışlar üzerinde yarattığı şok etkisi gibi nedenlerle bu iki kütle haberleşme aracı olağanüstü etkili bulunmaktadır, dolayısıyla yönetimini özel şartlara bağlanması zorunlu görünmektedir.

c — *Dış ülkelere yayım ve propaganda olanağı*. Özellikle dalga alanında her yabancı ülkeye doğru yayım yapabilme imkânı devletleri bu alanda bir tekel kurmağa doğru itmiştir (22)

(22) PRADALEE, R., *L'art radiophonique*. Presses Universitaires de France, Paris 1951; radyo ve televizyonun yaygınlığını sayılar açıkça dile getirmektedir: bütün dünyada 1949 da 150 milyon, 1959 da 315 milyon, 1960 da ise 370 milyon radyo alıcı bulunuyordu. Televizyon da bir kısım ülkelerde son derece süratle yayılmaktadır: 1963 de bütün dünyada 120

Radyo ilk başlangıçta télékomüniskasyon alanında telegrafı andıran bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu durumun onu süratle devletin tekel ve müdahale alanına itmiştir, B. Amerika'nın Yüksek Mahkemesi daha 1943'te diğer fikir düşüncesini yansıtan araçların aksine olarak radyo, herkesin emrine tahsis edilemez tarzında bir beyanatta bulunmuştur. (23) Dolayısıyla ses ve göze hitab eden radyo yayınlarında devletin müdahalesi asıldır. Bu iki haberleşme aracının durumunda milletlerarası düzenleyici kurallarının önemi de büyüktür.

Genel olarak bütün dünyada radyo sistemleri, yayın amaçlarına göre, *devletin radyonun yönetimine karışıp karışmaması ve gelirlerini sağladıkları kaynaklara göre* beş ana gruba ayrılmaktadır :

1 — *Millî sistem* (National Systems) Bu sistemde radyo istasyonları hükûmetin kontrolünde olmayıp, bağımsızdırlar. Yayınlarında ticarî yayına yer vermezler.

Amaçları kamu yararına, doğru, tarafsız, eğitici ve öğretici yayın yapmaktır. Buna örnek BBC (British Broadcasting Corporation) ile Federal Almanya'daki eyalet radyo istasyonları verilebilir.

2 — *Ticarî sistem* (Commencial Systems) Bu sistemde de radyo istasyonları bazı konular, örneğin frekans dalgalarının yeri dışında, hükûmet kontrolüne tâbi değiller. Yayın esasları ticaret üzerine kurulmuş olup, gelirlerinin tümünü reklamlardan elde ederler. Radyo istasyonlar bireyler tarafından işletilebildiği gibi büyük şirketler tarafından de yürütülebilmektedir. Örneğin B. Amerika'da faaliyet gösteren 3.200 verici istasyonunun hemen hepsi ABC, CBS, MBS ve NBC gibi dev şirketlere bağlı olup, onların programının büyük bir kısmını yayınlamaktadır. Kıyıda kıyıya yayınlanan ulus çapındaki programlar ancak bu dev şirketler tarafından yapılmaktadır.

milyon TV alıcısı bulunuyordu. Bunlardan B. Amerika'ya 56 milyon, Japonya'ya 10 milyon, Fransa'ya 5,3 milyon düşüyordu. Aynı yıl İngiltere'de hanelerin % 80 inde birer alıcı bulunduğu tesbit edilmişti. Bk. CASENEUVE, Jean, **Sociologie de la radio-télévision**, Presses Universitaires de France, Paris 1965, s. 51-52.

(23) CLAUSSE, R. op. cit. s. 307; ayrıca bk. CANTRIL ve G.W. ALLPORT, **The Psychology of Radio**, Harper and Brothers, New York 1935, s. 157; ALBIG, William, **Modern Public Opinion**, McGraw-Hill, 1956, s. 465.

Bu sistem B. Amerika Taylan, Filipin adaları ve Avustralya'da Avrupada ise Luxemburg, Monaco ve Andorra'da uygulanmaktadır.

- 3 — *Millî-Ticarî sistem (National Commercial Systems)* : Bu sistemde radyo istasyonları millî karakterde olmakla beraber gelirini reklamlardan sağlar. Örneğin Kanada, Yeni Zelanda, Hindistan, Pakistan, Seylan Bu arada TRT (Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu) de bu sisteme girmektedir.
- 4 — *Hükûmet sistemi (Government Systems)* Bu sistemde radyo istasyonları hükûmet tarafından kontrol edilir. Ticarî reklam kabul edip etmemek, ülkeden ülkeye değişebilir. Reklam kabul edilmediği ülkelerde gelir devlet tarafından ayrılan ödeneklerden meydana gelir. Bu sistemde radyolar, iş başında bulunan siyasî partininin doktrinine uygun yayın yaparlar. Bununla beraber bu sisteme giren bir kısım ülkelerde yayımlar örneğin Sovyet Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri ile Kızıl Çin'de olduğu gibi belirli bir *ideolojiye* hizmet amacı ile yürütüldüğü halde, diğer bir kısım ülkelerde radyo yayınları iktidarda bulunan bir grubun siyasî tercihlerine uygun şekilde, *otoriter* ve *keyfi* bir şekilde yürütülmektedir. Örneğin Lübnan, İran, Birleşik Arap Cumhuriyetinde olduğu gibi.
- 5 — *Kurum Yayın Sistemi (Institutional Broadcastong Systems)* : Yayın amacının yalnız eğitmek olduğu bu sistemde, radyo istasyonları kilise, üniversite ve çeşitli eğitim kurumları tarafından kurularak yayın yaparlar. Gelirlerini devletden, çeşitli bağışlardan sağlayan bu tip radyolar hiç bir şekilde reklama yer vermezler. Bununla beraber bazı koşullar altında siyasî propaganda yaptıkları görülmektedir. Örneğin Türkiye'de Zonguldak'ta işçilerin eğitilmesi için kurulan istasyonda olduğu gibi (24)

Esas itibarile Türkiye'nin de tâbi olduğu millî-ticarî sistemin hukukî statüsü oldukça değişik şekillere bürünmektedir. Bu şekiller şunlardır :

- 1 — Devlet bu alanda sadece bir gözetim hakkı alakoymaktadır.

(24) SIEPMANN, Charles A., **Radio, Television and Society**, New York, 1957; ayrıca bk. ALBIG, William, op. cit., s. 443; CLAUSSE, R., op. cit., s. 371-373; AZİZ, Aysel, **Radyo ve Köy Yayınları**, TRT Merkez Program Dairesi Bşk. Servis Yayınları, Sayı : 11, Ankara 1968, s. 3-4

- 2 — Vesayet hakkı belli bir bakanlık yada bakanlar kuruluna tanınmaktadır. Örneğin Fransa'da olduğu gibi
- 3 — Radyo ve televizyon, millî çıkarları temsil eden sorumlu ve özerk bir yönetim kurulu tarafından yürütülmektedir. (BBC ile Türkiye'deki sistemde olduğu gibi.)

Türkiye'de radyo ve televizyonun tâbi olduğu hukukî statü

339 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Yasası ile 21 Mart 1964 tarihli ve 440 sayılı İktisadî Devlet Teşekkülleri kurumları ve iştirakleri hakkındaki yasaya göre TRT iktisadî bir devlet teşekkülüdür. Bu iktisadî devlet teşekkülünün özerkliği Anayasanın 121 ci maddesinin birinci fıkrasına göre bir kamu tüzel kişiliği haline sokulmak suretile kurumlaştırılmış olmaktadır. Buna göre iktisadî bir devlet teşekkülü olma sıfatile Yüksek Denetleme Kurulu TRT'yi ancak, malî, idarî ve teknik yönden denetleyebilir. (25)

Hukukî durum son derece açık olduğu ve Danıştay gibi en yüksek idarî yargı organı TRT ile ilgili tüm kazai itirazları bu kurumun lehine sonuçlandırdığı halde, (26) özellikle 1966 dan bu yana okuma yazma oranı düşük olan ülkemizde en yaygın kitle haberleşme aracı olan radyo ile henüz deneme yayını statüsünden kurtulamamış Türk televizyon kurumu yoğun bir siyasî baskı altında bulunmaktadır. Bu siyasî baskı hükûmetin özerklik kavramı ile ilgili yorumundan çıkmaktadır. İktisadî bir devlet teşekkülü olmak sıfatile malî bağım-

(25) Kaldı ki Alman anayasa mahkemesi, anayasada bu cihet belirtilmediği halde Alman radyo ve televizyonlarının siyasî iktidarlara karşı mutlak özerkliğine karar vermiştir. Bk. AYITER, Kudret, Anayasanın özerk kuruluşları, **A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XXV, Sayı: 3-4, s. 42; ayrıca anayasada zikredilmeyen hususların da anayasa problemi olabileceği hakkında bk. G. ANSCHÜTZ, **Handbuch des deutschen Staatsrechts**, Hrgb. Anschütz u. Thoma, Bd. I, s. 367

(26) TRT'nin denetimi hakkındaki Danıştay kararları sırası ile şunlardır
 1 — **Millî güvenlik hizmetleri hk.**, Esas No. 1965/81, Karar No. 1965/64;
 2 — **TRT hesap ve işlemlerinin Turizm ve Tanıtma Bakanlığında teftiş ve tahkike tâbi tutulup tutulamıyacağı hakkında**, Esas No. 1965/8, Karar No. 1965/7; 3 — **TRT'nin denetlenmesi hk.**, Esas No. 1965/211, Karar No. 1965/180; 4 — **TRT'nin maliye müfettişlerinin teftişine tâbi olup olmayacağı yönünden Maliye Bakanlığı ile TRT kurumu arasında doğan görev ve yetki uyumsuzluğu hk.**, Esas No. 1967/4, Karar No. 967/12; 5 — **TRT'nin maliye müfettişlerinin teftişine tâbi olup olmayacağı yönünden maliye bakanlığı ile TRT kurumu arasında doğan görev ve yetki uyumsuzluğu hk.** Esas No. 967/208, Karar No. 967/205.

sızlığa da sahip olan TRT "devlet içinde devlet olma iddiası" ile suçlanmaktadır. Dolayısıyla Yüksek Denetleme Kurumu TRT yi ibra etmemek suretile bu kurumda görevli bulunanların fazla mesaisini ödemesini engellemektedir. Bu çeşit hukukî yorumlar şüphesiz ki siyasal birer engelleme taktiğinden başka bir şey değildir. Zira iktidar partisi henüz koalisyon kabinesinde yer aldığı 1964 yılında bu kanunun siyasal baskılara engel olan genel müdürün atanması ile ilgili 9 cu maddesini ve hükümet adına yapılacak konuşmalarla ilgili 11 ci maddesini değiştirmek üzere harekete geçmişti. Çarpışan görüşler şu noktada düğümlenmektedir : anayasa gerek radyo ve televizyon istasyonları, gerekse devlet tarafından kurulan veya devletten malî yardım alan haber ajansları için "tam bir tarafsızlık" şart koşmaktadır. Ne varki bu tarafsızlığın uygulanışında adı geçen kurumun idarî statüsü olağanüstü büyük bir önem taşımaktadır. Hedef, siyasî tarafsızlığı aslında özerk olmayan bir kamu kuruluşu yolu ile yürütmektir.

Sürüp gitmekte olan bu siyasal mücadele görünüşte dar anlamda teknik ve hukukî bir alanda cereyan etmektedir. Oysa siyasal planda durum açıktır : Anayasanın 26 cı maddesi siyasî iktidara aslâ bağlı olmayan basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından bahsederken, bunlardan halkın habber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamaların kanunla dahi konulamıyacağını öngörmektedir. Nitekim TRT ye ulusal bir hüviyet taşımadığı, ulusal mânevî değerlere yeterli ölçüde önem vermediği, sunî bir dille konuştuğu tarzında çeşitli suçlamalar yapan çeşitli siyasal partiler örneğin AP son genel kongresinde şu temel ilkeyi kabul etmiştir : "Devlet radyosunun tarafsızlığı prensibine gönülden bağlıyız. Radyonun tarafsızlığını hiç bir peşin hükme veya çevreye bağlı olmamak mânasında anlıyoruz." Bu metinde devletin tekelinde bulunan güçlü kütle haberleşme araçlarının bağlı olmaları gereken ana fikir belirtilmektedir. Ancak aynı metnin daha aşağısında yer alan bir fıkrasına göre "kanunen âme nizamının koruyucu, millet bütünlüğünü bağlayıcı, yayınlar yapmakla görevi bulunan devlet radyosunun davranışını bu prensipler içinde tutmanın bir hükümet görevi olduğuna inanıyoruz" görüşü ilk bakışta "tarafsızlık" ilkesinin statükoyu devam ettirme, toplumsal gelişimi ihtiyatlı dozlarla yürütme anlamına geldiğini açıkça belirtmektedir. (27)

Görülüyor ki Türkiye'nin halen içinde bulunduğu siyasal ortamda radyo ve televizyonun tarafsızlığı sorunu başta gelen bir tartışma konusudur. (28) Bu kitle haberleşme araçlarının belirtilen mücadele ortamı içinde kendilerinden beklenen halkı aydınlatma görevini tam anlamı ile yerine getiremedikleri aşikârdır. Kaldı ki yürütme organının bu eleştirici tutumu sebebiyle Türkiye'de henüz tamamlanmamış olan radyo egemenliği, haberleşme infrastrüktürüne tahsis edilen sınırlı malî imkânlar sebebiyle yarıda kalmış durumdadır.

Sonuç olarak açıkça görülüyor ki anayasa kurucuların haberleşme hürriyet kavramını modern gelişimden farklı bir temele oturtmak suretile girdikleri dar boğaz, Türkiye'nin çok partili demokratik hayatının gelişimi açısından önemli bir buhrana yol açmış bulunmaktadır.

VII — Sinema

Film, başka deyimle sinema, ilk bakışta bir eğlence aracı olarak görünmesine rağmen, diğer kitle haberleşme araçları gibi fikir ve kanaatların açıklanmasında ve yayınlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde haftalık haber filmleri (aktüalite filmleri) günlük basının ve resimli dergilerin görevini yapmaktadır. Belge filmleri ise tarihî olayları tesbit etmek ve bilimsel araştırmalarda yardımcı olarak kullanıldıklarından bugün sinema çok yönlü görevler ifa eden bir kitle haberleşme aracı haline gelmiştir. Ayrıca sinemanın diğer kitle haberleşme araçlarına göre diğer bir özelliği sanat kolu olmasıdır. Dolayısıyla sinema hem bir kitle haberleşme

(28) Son yıllarda TRT'nin denetimi ve TRT kanununun tâdili ile ilgili olarak çeşitli basın organlarında çıkan yazılar için bk. :

ABADAN, Nermin, Hukuk Devletinde Radyonun Görevi, **Ulus**, 4, 5, 6, Kasım 1967; AYGEN, Cemal, TRT ve Yayın denetimi, **Cumhuriyet**, 27/10/68, AYGEN, Cemal, Forumda tartışılan TRT tasarısı için..., **Milliyet**, 5/4/1969, AYGEN, Cemal, TRT, tarafsızlık ve özerklik, **Milliyet**, 26/4/1969

SOYSAL, Mümtaz, TRT özerkliğinin anlamı, **Milliyet**, 24/3/1969; ÖZYÖRÜK, Mukabil, TRT'nin sorunu, **Cumhuriyet**, 22/4/69; GİRİTLİ, İsmet, AP, nizam ve TRT, **Milliyet**, 23/4/969, ÖNGÖREN, Mahmut T., TRT'nin durumu, batıdan örnekler, **Milliyet**, 31/3/69, TRT ne olacak? Forum: Hıfzı TİMUR, Orhan ALDIKAÇTI, Faruk YENER, **Milliyet**, 30/3/69 TOPUZ, Hıfzı, TRT ve ORTF, **Milliyet**, 24/4/69

ÖZAKMAN, Turgut, Talihsiz bir tasarı, **Milliyet**, 26/4/1969

aracı, hem bir sanat kolu, hemde büyük bir endüstridir. (29) Türkiye'de sinemaya ucuz bir eğlence aracı gözü ile bakılmaktadır. Bununla beraber seyyar sinema makinelerinin köylere kadar girmesine rağmen diğer kitle haberleşme araçlarına kıyasla film, Türk anayasa sistemi içinde en teminatsız bırakılan sektör olmuştur.

a — Sinemanın hukukî statüsü

Sinema teşebbüsünün hukukî statüsü konusundaki bellibaşlı sistemler üç grupta toplanmaktadır :

- I — Devletçi sistemler,
- II — Teşebbüs Hürriyetine dayanan sistemler,
- III — Aracı sistemler (30)

Sinema endüstrisini bir *kamu hizmeti* olarak kabul eden devletler, bizzat bu işle uğraşmamakla beraber kontrolleri altında bulunan teşekküller kurmak suretile stüdyoların ve diğer sinema işletmelerinin idaresini onlara bırakırlar. Örneğin Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Yugoslavya.

Teşebbüs hürriyetine dayanan sistemlerin uygulandığı ülkelerde devletin sinema alanına müdahalesi, sansür hariç, yok gibidir. Bu ülkelerin çoğunda, sinema ile ilgili faaliyetler Ticaret hukukuna bırakılmıştır. ABD, İngiltere, Hindistan, Avusturya, İsviçre, Hollanda

Bazı ülkelerde sinema alanında ne liberal, ne de devletçi bir sistem uygulanmaktadır. Aracı sistemler başlığı altında incelenen bu ülkelerde sinema bir veya birden fazla özel kişilerin mülkü olarak işletilir. Sinema alanındaki bu özel teşebbüsler, devletten yardım görürler ve aynı zamanda kontrol edilirler, Fransa, İtalya, Batı Almanya, Türkiye bu sistemlerin uygulandığı ülkeler arasında yer almaktadır (31).

(29) ABADAN, Nermin, Halk efkârı mefhumu ve tesir sahası, s. 49-51; FEARING, F., «Influence of the movies on attitudes and behavior», *Ann. Am. Acad. Pol. Sci.* 254: 70-79, November 1947; W.W. CHARTERS, «Motion pictures and Youth»in B. BERELSON and M. JANNOWITZ, *op. cit.*, s. 381.

(30) TİKVEŞ, Özkan, *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Sinema Filmlerinin sansürü*, İstanbul Hukuk Fakültesi yayını No. 288, İstanbul 1968, s.

(31) TİKVEŞ, Ö., *op. cit.*, s. 71-79

b — Türkiye’de film hürriyetinin hukukî temeli

Gerçi 1961 anayasanın ön tasarısında 11 ci maddesinin 3 cü fıkrasında «Sinema filmlerinin yapılması ve gösterilmesi, izne bağlı tutulmaz ve sansür edilemez» hükmü öngörülmüş ve bununla film hürriyeti açıkça tanınmak istenmesine rağmen, bu fıkra esas metne alınmamıştır (32). Anyasa, PTT araçları, gazete ve dergi gibi mevkipler ile kitap ve broşürler konusunda açıkça sansüre tabi tutulamıyacağını belirtmiş olmasına rağmen, Anayasada sinema yolu ile yapılan yayınlar bakımından pozitif hiç bir hüküm yer almamıştır. Dolayısıyla film sansürünün Anayasaya uygun bulunmadığı hususu yoruma muhtaçtır.

Türk hukuk literatüründe bu konuda çeşitli görüşler yer almaktadır. Film sansürünü anayasa esprisine uygun bulan A. Ş. Onaran’a göre 1961 anayasası sinematografik hürriyeti tanımamış, (33) anayasa mahkemesi de 8/7/63 tarih ve 204/128 sayılı karar ile film sansürü esasını koyan 4.7.1934 ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet kanununun 6 cı maddesinin hükümlerinin Türkiye’de uygulanan filmlerin kontrolünü aykırı bulmadığına göre pozitif hukuku sansür taraftarı olarak nitelendirmektedir.

N. Kocayusufpaşaoğlu film sansürü kurumunu açıkça anayasaya aykırı bulmamakla beraber, bu sansürün yürütülmesini üç şarta bağlamaktadır (34).

- 1 — Denetleme kurulu bağımsız olmalı,
- 2 — Yasaklama sebepleri açık ve belirli bir sebebe bağlanmalı,
- 3 — Yasaklama sebepleri Anayasada yer alan düşünce ve haberleşme hürriyetlerinin özüne dokunmayacak nitelikte olmalıdır.

(32) İlhan ARSEL’in açıklamasına göre Anayasa tasarısı Kurucu Mecliste görüşülmesi sırasında sansür yasağının filmlere de şâmil olması istenmiş, fakat mahiyeti itibarile maşerî vicdanin reaksiyonunu kolaylaştırmağa çok müsait olan sinema filmleri konusunda bu yola gidilmeğe cesaret edilmemiştir. Böylece mesele filmciliğin inkişafına ve kanun koyucunun basiretine bırakılmıştır. ARSEL, İlhan op. cit., s. 470; ayrıca bk. T.M. Tutanak Dergisi, Cilt 3, Birleşim 44, s. 210-214

(33) ONARAN, Âlim Şerif, **Sinematografik hürriyet**, özellikle bu hürriyetin filmlerin ve film senaryoların kontrolü bakımından değerlendirilmesi basılmamış doktora tezi, Ankara 1965, s. 47-48

(34) KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, N., **Sinema filmlerinin denetlenmesi ve sinema endüstrisinin gelişmesini sağlayan tedbirler**, Mukayeseli bir inceleme, Basılmamış tez, s. 5

Film sansürünü 1961 anayasasının ruhuna aykırı bulanların başında ise Çetin Özek gelmektedir (35). Özek'e göre olsa olsa idareye bırakılmayan bir «kendi kendini kontrol» sistemine taraftar olunabilir. Özkan Tikveş ise bu konuda en keskin yargıda bulunmaktadır. (36) Tikveş'e göre Anayasanın çeşitli maddelerinde yer alan hükümler, sinema filmleri ile sıkı sıkıya ilgilidir: 20.21/1 ve 22/3 ve 4. maddelerindeki hükümlerle film hürriyeti teminat altına alınmıştır. Bu sebeple anayasa film sansürünün kaldırılmasına engel değil, bilakis bir polis tedbiri olarak devlet teşkilatı tarafından uygulanan bir film ve senaryo sansürü bu hürriyeti yokedeceği için anayasaya aykırıdır.

Türkiye'de film sansürü ile ilgili hukukî mevzuatın temelini PKVS'nın 6 cı maddesi teşkil etmektedir. Buna göre «hariçten gelen filmlerin gösterilmesi ve dahilde yapılan filmlerin çekilmesi polisin iznine bağlıdır. Polis, filmlerin ve senaryoların tetkik ve muayene işini alakalı makamlarla birlikte ve nizamnamesine göre yapar.»

Görülüyor ki bu kısaca hüküm ile film sansürü konusunda idareye geniş bir sınırlama alanı bırakılmış, yurt içinde yapılacak filmlerin senaryoların çekimi ve gösterilmesi, yabancı filmlerin ise gösterilmesi polisin iznine tâbi tutulmuştur. Bu arada dış ülkelerdeki festivallere katılmak konusunda izlenecek hukukî usul tam anlamı ile kökleşmediği için ihraçına izin verilen filmlerin yeniden sansüre tabi tutuldukları görülmüştür. Örneğin «Susuz yaz»

Türk film sansürünün dayandığı sebepler şunlardır :

- 1 — Herhangi bir devletin siyasî propagandasını yapan,
- 2 — Herhangi bir ırk veya milleti tezyif eden,
- 3 — Dost devlet ve milletlerin hislerini rencide eden,
- 4 — Din propagandası yapan,
- 5 — Millî rejime aykırı olan siyasî, iktisadî ve içtimai ideoloji propagandası yapan,
- 6 — Umumî terbiyeye ve ahlâka ve millî duygularımıza muğayir bulunan,

(35) ÖZEK, Çetin, Anayasa Hukuku: «Filmcilikte Sansür ve Anayasa Mahkemesinin konuyla ilgili bir kararı», **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası** C. XXXII, S 24, s. 979

(36) TİKVEŞ, Özkan, op. cit., s.

- 7 — Askerlik şeref ve haysiyetini kıran ve askerlik aleyhinde propaganda yapan,
- 8 — Memleketin inzibat ve emniyeti bakımından zararlı olan,
- 9 — Cürüm işlemeğe tahrik eden,
- 10 — İçinde Türkiye aleyhinde propaganda vasıtası olacak sahneler bulunan senaryoların çevrilmesine ve her nasılsa çevrilmiş filmlerin gösterilmesine müsaade edilmez.

Türkiye'de idarenin günümüze kadar yapmış olduğu çeşitli yollardan gelen kontrol, film sansürünü haklı kılacak küçükleri zararlı filmlerden korumak, kaliteli filmlerin imalini teşvik, ves. gibi kriterlere dayanmış, doğrudan doğruya siyasî gerçeklerle fikir ve sanat hürriyeti kısıtlayacak yönde olmuştur.

Bu sebele fiilî sınırlamalar bir yana bırakılırsa, devlet sansürünün kaldırılması anlamını taşıyan« sansür yasağı» sağlanmadıkça, sinemanın bir kitle haberleşme aracı, bir sanat kolu ve hatâ bir kitle eğlence aracı olarak dahi fonksiyonunu yerine getirmeyecektir.

Anayasa mahkemesinin içtihadında sinema sadece bir temaşa aracı olarak görülmüştür. Oysa bugün geniş halk kitlelerine hitap eden bir haberleşme aracı olan film sinema ekranından başka, okul ve televizyonda öğretici eğitici bir araç olarak da karşımıza çıkmaktadır. Film hürriyetini sakat ve kısıtlı halde bırakmak sadece duygusal konularla tatlı bir uyusukluk içinde kalan bir seyirci kütlesi türemek ve bunların sırtından fahiş kârlar edinen bir dar müteşebbis sınıfını türetmekle kalmıyor aynı zamanda Türk halkoyunun dünyanın beş kıtasında olup biten aktüel olayları, geç ve eksik bir şekilde izlemesine, haber alma kaynaklarından mahrumiyet anlamına gelmektedir.

Sonuç

- 1 — 1961 Türk anayasası dar anlamda basın hürriyetini en geniş ölçüde anayasal bir teminata kavuşturmağa çalışmıştır. Bu hürriyetin gözönünde arzu edilen çapta gelişemesine başlıca sebep başta Ceza kanunu olmak üzere diğer özel kanunlardaki sınırlayıcı hükümlerle, basının ekonomik alanda tam bir bağımsızlığa sahip olmamasıdır.
- 2 — Radyo ve televizyon alanındaki hürriyet anayasa çerçevesinde özerk bir kamu kuruluşu yaratmak ve bu kuruluşu

anayasal bir teminata kavuşturmak suretile sağlamağa çalışmıştır. Şukadar ki süregelen siyasî baskı ve bu teminatın kanun yolu ile giderilmek için yapılan baskılar sebebiyle Türk Radyo ve Televizyonu gelişme fırsatı bulamamış yayınlarını etkili bir hale getirememiştir.

- 3 — Modern anlamda haberleşme hürriyetinin dördüncü unsuru sayılan film, 1961 anayasasının kapsamına girmesi gerektiği halde, Anayasa mahkemesinin isabetsiz içtihadı sebebi ile üçlü bir sansüre tâbi kılınmış, bu sebepten dolayı haberleşme hürriyetleri çerçevesinde en sınırlı ve kısıtlı bir hürriyet anlayışından yararlanmaktadır.
- 4 — Kitle haberleşme araçlarının en bariz özellikleri : 1) Vatanın ufkunu genişletmesi, 2) Bireyin grub ve ulusların dilek özlemlerini arttırması, 3) Dikkati belirli konular üzerinde toplamasıdır. Bu hassaları ile kitle haberleşme araçları kuşkusuz gelişme yolundaki ülkelerin halklarını, daha hızlı bir kalkınma yolunu seçmek üzere şevk lendirme olasılığına sahiptirler. Böylesine güçlü bir itici güce sahip olan araçların başta Türkiye’de olmak üzere diğer tüm gelişme halindeki ülkelerde nisbi bir bağımsızlık ve özgürlük için çalışabilmeleri, sosyal adalete yönelmiş demokratik süreci en fazla hızlandıran etken olacağı kesindir.

TARTIŞMALAR

Doç. Dr. Çetin Özek — Sayın konuşmacı Prof. Abadan'ın istifadeyle dinlediğimiz «Basın Hürriyeti «konusundaki tebliğinin bir iki noktasına değinmek istiyorum.

Önce «filmcilikte sansür» konusuyla ilgili olarak, kendilerinin Anayasamızın bu konuyu tamamen boş bıraktığı şeklindeki görüşlerine katılmadığımı belirtmek isterim. Gerçekten, Anayasa hükümleri yorumlanırken bunların imkân oranında geniş yorumlanması ve kişi hürriyetlerinin sağlanması açısından Anayasanın boşluk gibi görülen müphem noktalarının yorum yoluyla doldurulması gerekir zannındayım. Sayın konuşmacı ise, yorum biçimiyle filmcilik konusunda hürriyetleri daraltıcı veya hiç değilse daraltmaya imkân verici bir sonuca varmaktadır. Halbuki aksine yorum da yapılabilir. Meselâ, Basın Kanunumuzun 2. maddesi, basılmış eserleri tanımlamaktadır. Buna göre, «neşredilmek üzere tabî âletleriyle basılan veya sair her türlü vasıtalarla çoğaltılan yazılar ve resimler gibi eserlerdir». Sinema şeritleri de, «resim gibi» eser olduğundan, filimleri «basılmış eser» saymak mümkündür. Anayasamızda genel olarak «basılmış eserlerde sansürü» yasak ettiğine göre, filimlerin sansürünü de yasak etmiş sayılabilir. Bu veya buna benzer yorum yollarıyla, Anayasa hükümlerini zorlamadan, filmcilik konusuyla ilgili daha hürriyetçi sonuçlara varabilmek imkânları mevcut. Kaldı ki, Anayasamızın 11. maddesi, hürriyetlerin ancak kanunla sınırlandırılabilceğini kabul etmektedir. Filimlerin sansürü şeklindeki sınırlama konusunda ise «Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu» sadece sansür yetkisini tanımış ve fakat sınırlama nedenlerini göstermemiştir. Film sansüründe uyulacak esaslar ve film yoluyla düşünce açıklama hürriyetinin sınırları ise bir nizamnamede tesbit edilmiştir. Demek olur ki, film hürriyeti, Anayasamızın 11. maddesinin hükmüne rağmen, kanunla sınırlandırılmış kanun tarafından gösterilmiş değildir. Bu bakımdan Anayasa Mahkememizin aksi görüşüne rağmen, bugün için filmcilik konusundaki mevzuat ve uygulama Anayasaya aykırıdır.

İkinci olarak değinmek istediğim konu, sayın konuşmacının, «sorumluluğunu idrak etmiş, toplum yararına yayın yapan basın» konusundaki görüşüyle ilgilidir. Sayın konuşmacı, hükümetin bu tür yayın yapan basını desteklemesinin yerinde olacağını, bu şekilde sorumluluğunun bilincine varmamış basının yok olacağını, basın hürriyetinin muhteva bakımından sağlanacağını belirttiler. Bir sistem olarak ortaya sürdükleri böyle bir uygulama-

nın, özellikle geri bırakılmış ülkelerde, dolaylı bir sınırlama teşkil edeceği ve basın hürriyetini zedeleyeceği, eşitlik ilkesine aykırı olacağı kanaatindeyim. Gerçekten belirli bir sosyal sınıfın egemen bulunduğu, bu sınıfa karşı sınıfların ağırlığını duyuramadığı, sınıflar arası bir dengenin mevcut bulunmadığı geri bırakılmış ülkelerde, siyasi iktidar da bu egemen sınıfın tekelindedir. Bu tür ülkelerde ve bu arada ülkemizde, zaten basın hürriyetini baskı altına alan tedbirler daha ziyade fiili tedbirlerdir. Sayın profesörün savunduğu sistem, belirli egemen sınıfları temsil eden siyasi iktidarların eline fiili baskı imkânı vermiş, bu imkânı çoğaltmış olacaktır. Gerçekten bu durumda, siyasi iktidar, kendi sınıfsal çıkarlarından yana olan basını destekleyecek bu basını sorumluluğunu müdrik basın olarak kabul ederek, yayını kamu yararına sayacaktır. Bu ise, dolaylı bir hürriyeti sınırlamak anlamını taşıyacaktır. Bu bakımdan, basının desteklenmesi söz konusu edilecekse, muhtevanın sübjektif kriterlerle sınıflandırılmasına gidilmemeli, objektif esaslara göre desteklenme yapılmalıdır.

Sayın konuşmacının katılmadığım bir görüşü de, Basın Kanunumuzun 31. maddesiyle ilgilidir. Sayın konuşmacı, hükümetin yabancı yayınların yurda sokulup sokulmaması konusunda bir takdir hakkına sahip olduğunu belirttiler. 31. maddenin Anayasaya aykırı olduğu konusundaki kişisel ve Anayasa Mahkemesinin görüşüne aykırı kanaatimi bir yana bırakıyorum. Fakat bu maddenin bugünkü şekliyle dahi hükümete tam bir takdir hakkı tanımış olduğunu da sanmıyorum. Gerçekten, yabancı ülkelerde basılmış eserlerin yurda sokulmasının yasaklanması yetkisinin hükümete verilmesi bir hürriyet sınırlamasıdır. Hürriyetlerin ise sınırlandırılması konusundaki temel esaslar Anayasanın 11. maddesinde gösterilmiştir. Yayınları yasaklayan hükümetin, bir yayını yasaklarken 11. maddede gösterilen «kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi» sebeplere dayanması zorunludur. Bu sebeplerin dışında kalan bir sebebe dayanarak yasaklama yoluna gidilmesi mümkün değildir. Kaldı ki, yayınların yasaklanmasından zarar gören herkes, Anayasanın 11. maddesi dışında kalan sebeplere dayanıldığı veya bu tür sebeplere dayanılsa dahi o yasaklanan eser yönünden böyle bir sebebin bulunmadığı iddiası ile idarî dâva açmak ve kararın iptalini istemek hakkına sahiptir. Bu bakımdan, yayınları yasaklamak yönünden hükümetin kesin bir takdir hakkı söz konusu edilemez. Nitekim, 31. maddenin Anayasaya uygun olduğunu belirten Anayasa Mahkemesi de aynı esası kabul etmiş ve yasaklama kararlarına karşı idarî dâva yoluna gidilebileceğini belirtmiştir.

Dr. Bülent Tanör — Üç nokta üzerinde görüşlerimi açıklamaya çalışacağım

Birincisi, tartışmalarda «Anayasamızda genel bir sansür yasağı bulunmadığından basın dışı alanda sansür mümkündür» yollu bir görüş belirdi. Oysa Anayasamız, düşünce hürriyetinin muhtevasına hiçbir sınır getirilmesine izin vermeyen bir Anayasadır. Sansür sistemi ise, ister basında, ister sinema ve tiyatro alanında olsun, düşüncelerin muhtevalarına göre ifade hürriyetine sınır getiren bir önleyici-düzenleme sistemidir. Bu sebeple Anaya-

samızda açıkça genel sansür yasağı konmuş olmasa bile, bu sistem toptan Anayasaya aykırı düşer.

İkinci nokta da şu : Anayasanın film hürriyetinden bahsetmemiş olması, bu hürriyetin Anayasa teminatına sahip bir hürriyet sayılamıyacağı şeklinde yorumlandı. Oysa, film hürriyeti diye bir hürriyet zaten mevcut değildir. Var olan, düşünceleri açıklama hürriyetidir. Film yoluyla açıklama da, filmin niteliğine göre ya sanat hürriyeti (Anayasa, md. 21) nin konusuna ya da düşünce hürriyetinin düzenlendiği 20. md. deki «başka yollarla..» kavramının kapsamına girer.

Üçüncü husus da, soracağım bir sorudur : Anayasanın 22. md. sinin 3. fıkrasında basın hürriyetinin «millî güvenlik» gerekçesiyle de sınırlanabileceği yazılı. Sizce, bu hükme dayanılarak, basın hürriyetine ideolojik kayıtlar getirilebilir, bazı fikirlerin yayılması «millî güvenliğe zarar verici oldukları» gerekçesiyle yasaklanabilir mi? Bana göre, «millî güvenlik» kavramı apolitik bir kavramdır. Belli bir ideolojiyi koruma anlamına gelmez. Bu sebeple yukarki soruya da menfî cevap vermek gerekir.

Prof. Dr. Bülent Nuri Esen — Biz çok zaman önce filmlerin kontrolü hakkındaki nizamnamenin nasıl ayakta durmaz ve nasıl insicamsız ve esasa istinat etmez bir takım hükümler getirmekte olduğuna işaret etmiştik. Arkadaşlarımızın söz konusu yapmakta isabet ettikleri bu konular, aslında fevkalâde hayafî konular. Çünkü, televizyon dediğimiz yeni eğitim vasıtası filme dayanan bir vasıta. Eğer filmi kontrol ederseniz, memlekete haber getirici filmler zamanında gösterilemiyor. Halbuki, haber alma hürriyeti gerçek haber alma, zamanında haber alma hürriyetidir. Başka türlüüne haber alma hürriyeti ismini verirseniz kendi kendinizi aldatmış olursunuz. Şu halde, ne yapacaksınız? Anayasaya sarîh bir şekilde aykırı bulunan bu hükümleri ortadan kaldıracaksınız. Mahkûm edeceksiniz. Allahtan ki, Anayasa Mahkemesi açık kapı bırakmıştır. Diyor ki: Benim hakkında hüküm tesis etmiş olduğum bir kanun hükmüne dair yeniden Anayasaya aykırılık sebebiyle müracaat caizdir. Bu itibarla, ben bekliyorum, bugünlerde herhangi bir mahkemenin itiraz yolu ile bunun gelmesi mevzuubahs olabilir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasanın bekçiliğini yapmakta olan yargı oranı olmak itibarıyla yakın bir gelecekte bu noktaları halledecektir. Sizin de çizmek istediğiniz, bizim hepimizin de gönülden taraftar olduğumuz istikamette, yani sosyal menfaatler istikametinde bu işi halletmesini bilecektir.

Prof. Dr. Nermin Abadan — Sansürü Anayasaya kesin olarak aykırı kabul ettiğimi ifade ettim. Yalnız Türkiye gibi bir memlekette vuzuhun, açıklığın, berraklığın bulunmadığı bir konuda Anayasanın diğer maddelerinden yararlanmak suretile yoruma gitmenin zorunluğuna işaret etmek istedim. Bunun gerekçesini de verebilirim. 61 Anayasasının Öntasarısının 11. madde 3. fıkrasında şöyle bir ibare yer almıştı: «Sinema filimlerinin yapılması, gösterilmesi izine tâbi tutulamaz. Sansür edilemez». Öntasarıda bu teklif vardı, sonra çıkarıldı. Anayasanın en açık hükümleri dahi bazı hallerde te reddütle ele alınıp daha dar anlamda tefsir edilirken, bunu kanunun lâf-

zına ve ruhuna uygun olacak şekilde yorumlama yoluna gitmek için siyasî eğilimin de sansüre karşı olması lâzım. Öyleyse siyasal eğilim yani siyasal realite ile hukukî vâkıalar arasında mutlaka bir köprü kurmak gereklidir. Siyasal realite ise bu eğilime doğru gitmiyor. Aksi eğilime doğru gitmektedir. Dolayısıyla durum çok güçleşiyor. Hukukçu bir toplumsal felsefeyi benimsemek zorundadır. Benimsemiş olduğu toplumsal felsefeye göre hareket eder. Çünkü normlar, unsuru da vardır. Bu yorum unsurunu ise felsefî yaklaşım getirir. Şimdi sayın Çetin Özek'inki gibi bir yaklaşımla bunları sansüre aykırı olarak yorumlamak mümkün. Fakat aksini savunan bir görüşle yine hukuk açısından bir temele oturtmak da mümkün. Ben işte bu vuzuh-suzluktan dolayı yakınıyorum. Kısıtlayıcı bir görüş kabul edilince yığınları bir takım toplumsal sorunlar üzerinde düşündürme imkânı da ortadan kalkıyor. Ayrıca sansürün bulunması başka konularda da sıkıntı yaratıyor. Televizyonda aktüalite filminin süratle gösterilmesi, eğitici filmlerin imali toplumda değişik meseleler hakkında fikir belirtme imkânlarını açıyorlar. Çünkü sinema sadece eğlence aracı değildir. Sinema aynı zamanda bir eğitici araç olarak kullanılır. Oysa bu hükümler bu kapıyı da kapamaktadır.

İkinci cevabıma gelince: Sosyal sorumluluk sistemi veyahut liberalizmin şekil değiştirmiş olan sistemi aslında bir varsayıma dayanıyor. O da plüralist yani çoğalan bir toplum içinde çeşitli mihraklarda bir takım fikir merkezlerinin yaratılması, dialogun canlandırılmasıdır. Devletin yardım etmesi gereken unsur da budur. Örneğin sendikaların ve öğrenci derneklerinin gazete çıkarmaları, taşra basınının güçlenmesi gibi.

Şunu da söyleyeyim ki, bu alanda sadece eşit şekilde devlet ilanı dağıtmak pek fayda sağlamıyor. Belki yarattığı tek sonuç, belli bir süre su üstünde kalabilen her çeşit yayının daha sonra devlet kesesinden beslenmesidir. Bugünkü sistemin en sakıncalı durumu asıl bu noktadadır. Yani bugünkü sistemde bir sosyal sorumluluk kıstası ile hareket edilmiyor. Böylece belirli bir devlet gelirini paylaşdırma sistemi uygulanmaktadır. Altı ay müddetle kendi kendine kavrulabilen gazete altı ay sonra resmî ilândan pay alır. Savunduğu fikir ne olursa olsun, temsil etmiş olduğu grup ne olursa olsun, öbür sistem olumlu şekilde ele alınırsa yapıcı bir plüralizm ve fikir alışverişini canlandıran bir diyaloga doğru gidebilir. Halbuki bugün Türkiye'de ki uygulama diyalogu teşvik etmiyor, diyalogu örtüyor. Çünkü Türkiye'de basın ekonomik bakımdan desteklendiği için basının gücü hakkında bilgimiz yoktur. Yani sun'î basınla sun'î olmayan basın aynı seviyede görülmektedir.

Konuşmalarda ayrıca «millî güvenlik» kıstasına değinildi ve bunun «apolitik» bir kavram olduğu söylendi. Bence millî güvenlik kriterini tamamen kaldırmak mümkün değil, çünkü her toplumun biri barış diğeri de savaş içinde bir durumu vardır. Yahut hakikaten bir savaş tehlikesinin belirebileceği bir ara durumu da olabilir. Yani alacakaranlık gibi bir durum. Böyle hallerde icap ederse sıkı yönetim yoluna gitmek veyahut ona gitmeksizin millî güvenlik gibi bir ölçü ile belirli haberleri kısıtlama zorunluğu ortaya çıkabilir. Ama bu hiçbir zaman ideolojik olamaz. Bu, doğrudan doğruya o ülkenin millî sınırlarının aktüel bir tehlike karşısında kalması, bir saldırıya karşı olması, toprak bütünlüğüne veya üzerinde yaşayan insanların hürri-

yet haklarına açık bir tecavüz olması halinde bahis konusu olabilir. Bu takdirde apolitik değil politik bir tedbir alınmış olur. Fakat belirli bir dünya görüşünün ülkeye girmesini önlemek amacı ile nötr bir terimin arkasına saklanmak herhalde hürriyetleri geliştirme değil de, hürriyetleri kısıtlama yoluna gider.

Dr. Erdoğan Teziç — Sayın Profesör Abadan konuşması boyunca haberleşme ve haber alma hürriyetleri eş anlamda kullandılar. Öyle sanyorum ki bu ikisi birbirlerinden farklıdır. Bu farklılığı her şeyden önce 1961 Anayasamızın sistematigi içinde bulmak mümkündür. Şöyle ki, haberleşme hürriyeti Anayasanın ikinci kısmındaki ikinci bölümün 11. paragrafında «özel hayatın korunması» ile ilgili c) kenar başlığındaki 17. maddede düzenlenmiştir. Bu hürriyet kişilerin karşılıklı haberleşmeleri, mektuplaşmaları, yazışmaları vs. ile ilgili olup yabancı kelimelerle açıklamak istersek **communication, correspondence** kelimeleri karşılığı olarak kullanılmıştır. Haber alma hürriyeti ise aynı bölümün VI ncı paragrafı içinde a) kenar başlığındaki 22. maddede «Basın hürriyeti» içinde yer almaktadır. Anayasanın 22 md./2. fıkrası «Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır» demektedir. Görüldüğü gibi haber alma hürriyeti haberleşme hürriyetinden farklı olarak **information** karşılığı kullanılmıştır. Kısaca, Haberleşme hürriyeti haber alma hürriyetinden farklıdır. Ve tebliğin başında kullanılan «Basın ve Haberleşme Hürriyeti» yerinde olmayıp bu, «Basın ve Haber Alma Hürriyeti» olmalıydı.

Prof. Dr. Nermin Abadan — Sayın Teziç'in belirttiği üzere gerçekten Anayasa kurucularımız haberleşme kavramını haber alma kavramından ayrı tutarak, burada daha çok iki kişi arasında cereyan eden ve dolayısıyla kamuya mal olmayan bir haberleşme tarzını kasdetmişlerdir. Oysa milletlerarası literatürde haber alma terimi yerine iki tarafa açık duran haberleşme terimi tercihan kullanılmaktadır. Nitekim Roger Clause son eserinde **information** terimini haberleşme karşılığında kullanmakta, bu arada önemli ve Anayasamızda yer almayan bir ayırım yapmaktadır. Clause'a göre bir yandan **liberté à l'information** yani haber alma hürriyeti, öte yandan **liberté d'information** haber verme hürriyeti vardır. Böylesine geniş bir anlamda yorumlandığı zaman **information** yani haberleşme terimi gerek basın, gerekse basın dışı araçlarla cereyan eden her çeşit haber alma ve verme faaliyetini içine almaktadır.

Prof. Dr. Uğur Alacakaptan — Sayın Özek'in Basın Kanununun 2. maddesini yorum tarzına göre, Anayasanın 20. maddesinde yer alan «Basın sansür edilemez» ilkesinin fiilmere de teşmili mümkündür. Gönül isterdi ki, bu gerçekten mümkün olabilsin. Fakat ben öyle sanyorum ki, basın hürriyeti başlığı adı altında yer alan Anayasanın 20. ve müteakip maddeleri ile yürürlükteki basın kanunu hükümleri, basından gazete, dergi, kitap ve broşür gibi yayınları anlamaktadır. Bu bakımdan katılmayı çok arzu ettiğim ve sonucunda kendisiyle birleştiğim yorum tarzı zannederim Türkiye bakımından gerçekçi bir yorum tarzı değil. Fakat Anayasanın başka bir hükmünden hareket etmek suretiyle bir yandan radyo, televizyon, bir yandan film açısın-

gerçekçi bir yorum tarzı değil. Fakat Anayasanın başka bir hükmünden haysanın 26. maddesi basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkından bahseder. Bunun son cümlesi şöyle: «Kanun halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz». Acaba, diyorum şimdi, radyo, televizyon ve film bakımından açıkça ifade edilemeyen sansür yasağı şu hükmünden çıkmaz mı? Bu birinci sorum. İkinci sorum da şu: Sizden evvelki tebliğimde de kısaca temas etmiştim, fakat asıl siz bu konuda ne düşünürsünüz? Basın kanununun 16. maddesine göre basın yolu ile bir suç işlendiği takdirde haberi yazan ve resmi yapanla birlikte, meselâ gazetelerde yazı işleri müdürü de aynı derecede cezaya çarptırılacak şekilde sorumludur. Acaba bu kural, basın sansür edilemez kuralı ile çatışma halinde değil midir?

Prof. Dr. Nermin Abadan — Sayın Prof. Alacakaptan'ın değindiği birinci nokta basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı ile ilgili. Gerçekten Anayasa'nın bu hükmünden, özellikle «kanun... kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlar koyamaz» ibaresinden geniş bir yorumla bütün basın dışı haberleşme araçları ve bu arada filimler için sansür yasağı sonucunu çıkarmak belki mümkün. Yalnız, çok partili bir demokratik sistemin yürütülmek istendiği az gelişmiş ülkelerde hukuk normları yeteri kadar açık olmadığı takdirde, nihayet bu düzenin bir parçası olan ve bu düzeni devam ettiren yargı organlarından her zaman genişletici ve devrimci yorumlar beklemek pek gerçekçi olmaz sanırım. Her ne kadar az gelişmiş memleketlerde zaman zaman devrim hareketleri oluyor ve bir devrim anayasası geliyorsa da ondan sonra bütün yükü yargı organlarına bırakmak, iyi gelişmemiş bir kolun üstüne olanca güçle yüklenmek gibi oluyor. Bugün bilhassa Alman kamu hukuku literatüründe «hâkimler devleti» kavramı üzerinde uzun boylu tartışılıyor ve anayasanın beçliliğini münhasıran yargı organına bırakmanın isabet derecesi üzerinde uzun boylu duruluyor. Benim görüşüm şu: Anayasaya açık hükümler koymakta büyük yarar var. Açıklık olduğu takdirde az gelişmiş bir ülkede demokratik bir anayasayı iyi kötü yürütmek mümkün. Nerede ki dolaylı tefsirler yoluna gitmek gerekmektedir, orada elde edilecek sonuçlar devreye ve konjonktüre göre değişecektir.

İkinci noktaya gelince: gerçekten cezaların şahsiliği prensibi ile çelişen bir durum Anayasanın basın ve yayımla ilgili konuları düzenleyen 22. maddesinin son fıkrasında da karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergiler ancak 57. maddede belirtilen fiillerden mahkûm olma halinde mahkeme kararı ile kapatılabilir. Bu 57. maddede belirtilen fiiller de siyasî partilerin kapatılması ile ilgili hükümlerdir. Ancak buradaki kapatmanın mahiyeti acaba nedir? Tabii ceza hukukunun inceliklerine vâkıf olan değerli kimseler bunu daha iyi değerlendireceklerdir. Bu kapatma bir ceza mıdır, yoksa —sayın Alacakaptan'ın tebliğinden ilham alarak söylüyorum— bir suç işlemeye engel olmak için yahut yeni suçlar işlenmesine engel olmak için alınmış bir tedbir midir? Her ne olursa olsun, netice itibarile gazetenin kapatılması o gazeteden hayatını kazanmakta olan insanların malî

bakımdan büyük bir güçlük içine düşmeleri sonucunu doğuracaktır. Bir mürettip veya alelade muhabir gazetenin yönetimiyle veya genel politikasıyla direkt rabıtası olmadan, tâbiri âmiyanesi ile oradan ekme parasını çıkarmaktan başka hiçbir menfaati yahut alâkası olmadan o gazetede çalışmakta iken gazetenin kendi iradesi dışında bir sebeple kapatılması halinde ekme parasından yoksun kalma haliyle karşılaşacaktır. Kanunun genel espri-si içinde gazete hiçbir surette kapatılmamalıdır. Ancak muayyen kişiler muayyen fiillerden dolayı cezalandırılır veva cezalandırılmaz.